

İnsanı yaratan ve onun zaaf ve eksikliklerini en iyi bilen yüce Allah (c.c.) bu âlemde onu başıboş, kendi halinde bırakmamıştır. İlk insandan başlayarak insanlığa ışık tutan, yol gösteren ilâhî vahyi insanlık içinde mümtaz şahsiyetler olan peygamberler aracılığıyla göndermiştir.

Şüphesiz yüce Allah ilâhî vahyin en sonuncusunu da insanlığın fikir ve anlayışta genel olarak ortak bir seviyeye ulaştığı bir dönemde Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla Kur'ân-ı Kerîm olarak indirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm büyük ve gerçek insanı inşa etmek için Allah'ın mutlak ilim hazinesinden insanlığa gönderilen en son ve en mükemmel ilâhî bir projedir.

Gerçekten Ortaçağ'ın Kureyş Toplumu'nu şirk, zulüm, ahlaksızlık, sefahet ve sefaletin bunaltan ortamından alarak, onları hakiki insanlık medeniyetinin kurucuları, üstatları konumuna çıkararak Kur'ân-ı Kerîm; yaklaşık 15 asırdır insanlığa ne olduğunu, nereden geldiğini, nereye gideceğini, bu dünyada ne maksatla yaşadığını, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarıyla nasıl bir yaratıcı olduğunu öğretmiş, işaret edilen konularla ilgili fitrî sorulara; doğru, insanı tatmin eden cevaplar vermiştir.

Kur'ân muhteva itibarıyla mükemmel ve noksansız olduğu gibi, nazil olduğu dönemden günümüze kadar geliştiği itibarıyla de metni herhangi bir tahrif ve değişikliğe uğramamış, ilave veya noksanlık arız olmamış ilâhî bir kitaptır. Tarihî bir gerçektir ki Kur'ân; ezberlenerek hafızalara, vicdanlara kaydedilen, yazıyla tespit edilen, başlangıçtan günümüze hoca-öğrenci arasındaki sağlam ve son derece ilmî mukabele (kıraat ve sema') metoduyla korunması perçinlenen Hz. Peygamber'in kelim ve beyan sahasındaki ilk ve devam eden, yaşayan bir mucizesidir.

Hz. Peygamber'in en büyük ve sürekli mucizesinin kelim ve beyan sahasında olması, hem insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli iki fitrî özellik olan akıl ve beyan sahibi olmalarına, hem de daha önceki peygamberler için de aynı olan ve değişmeyen ilâhî hikmete, Sünnetullah'a da uygun düşmektedir. Kur'ân kendini inkâr eden azılı müşrikleri bile büyüleyen ve zevkle dinleten eşsiz en son ilâhî kitaptır.

Kur'ân kelimesinin kökü ve anlamı hakkında İslâm âlimleri tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısmı "Kur'ân" kelimesinin aslının hemzesiz olduğunu, bir kısmı da hemzeli bir kökten türediğini iddia etmiştir. Kur'ân kelimesi, hemzesiz "Karine/قرينة" kelimesinin çoğulu olan "el-Karâin/القرائن" kelimesinden türemiştir görüşü Ebû Zekerîyya Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ'ya aittir.

Kur'ân kelimesi Arapçada bir şeyi bir şeye yaklaştırmak anlamına gelen "karene/قرن" fiilinden türemiştir görüşü ise Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî'ye aittir. Bir görüşe göre de Kur'ân kelimesi hemzesiz ve "el/ال" ile ma'rife olan Lafz-ı Mürtecel'dir.

Yani hiçbir kelimeden türetilmemiş olup Hz. Resûlullah'a inen en son kitap için özel isimdir.

Dolayısıyla Kur'ân ismi Tevrat ve İncil isimlerinde olduğu gibi Hz. Peygamber'e indirilen en son ilâhî Kelam'ın özel ismidir. Aynı durum "Allah/" isminde de söz konusudur. Allah'tan başka hiçbir varlığa bu isim verilmemiştir. Bu görüş fikhî dört mezhebin imamlarından biri olan meşhur İmam Muhammed b. İdris eş-Şâfi'î'ye aittir. "Kur'ân/قرآن" kelimesinin hemzeli bir kökten türediği görüşünde olanlara göre ise, Kur'ân lafzı "fu'lân/فعلان" vezninde toplama anlamına gelen "el-Kar'u/القرء" kökünden türemiştir. Bu tezi Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna ile Ebû İshâk ez-Zeccâc ileri sürmüşlerdir. "Kur'ân ismi Arapçada okumak, tilavet etmek anlamına gelen "karae/قرأ"den müştak/türetilmiş "Fu'lân/فعلان" vezninde hemzeli bir mastardır." görüşü de Ebu'l-Hasen Ali b. Hâzım el-Lihyânî'ye aittir. İslâm âlimleri arasında en kuvvetli ve tercih edilen görüş budur. Bizzat Kur'ân-ı Kerîm "إن علينا جمعه وقرآنه فإذا" (Kıyame,75/17-18) âyetleriyle bu görüşü desteklemektedir.

Nüzûlünden bu yana İslâm âlimleri, fakihler, usulcüler, edipler, filozoflar, şairler ve daha niceleri Kur'ân-ı Kerîm'i tarif etme konusunda adeta yarışmışlardır. Ancak bu tarifler arasında en belîği, en anlamlı ve güzel olanı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tarifidir. Allah Teâlâ insanlığa gönderdiği en son ilâhî mesajı olan Kitabı'nı bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de birçok isimle isimlendirmiştir. Bunlardan en meşhurları şüphesiz el-Kur'ân/القرآن ve el-Kitâb/الكتاب isimleridir. Bunların dışında bizzat Kur'ân kaynaklı daha birçok ismi bulunmaktadır. Muhammed Abdullah Draz bu iki ismin Kur'ân'a verilmesinin hikmetli olduğunu ve bu iki ismin Kur'ân gerçeğine uygun olduğunu söylemektedir. "Kur'ân" isminin verilmesi onun dillerde okunan bir kitap olduğunu, "Kitab" ismi de kalemlerle yazılan, tedvin edilen bir kitap oluşunu ifade etmektedir.

Bu iki isimle Kur'ân'ın ne sadece hafıza ile (ezberden) ne de yazıyla korunmasının yeterli olacağını, onun hem ezber olarak hafızalarda/kalplerde hem de yazıyla satırlarda korunması gerektiğinin önemine işaret edilmektedir demiştir. Bu ikili korumaya bir de Cebrâil (a.s.) ile Hz. Peygamber'den başlayarak mukabele tarzındaki hocanın öğrencisini, öğrencinin hocasını dinlemesi şeklindeki "Sema-kıraat"

geleneğini de ilave ettiğimizde, Kur'ân'ın nasıl Allah'ın (c.c.) va'dine uygun olarak mucizevî bir şekilde (Hicr,15/9), üçlü sağlam bir yolla korunduğu gerçeği açıkça anlaşılmaktadır.

Kur'ân ilimleri ıstılahında âyet; "Kur'ân'ın herhangi bir sûresindeki başı ve sonu bulunan, bir veya birkaç kelime ya da cümleden oluşan kelama" denmektedir. Âyet kelimesinin çoğulu ây, âyât ve âya' (آية) dır. Âyetin son kelimesine, iki âyeti birbirinden ayırdığı için fâsıla, kelimenin son harfine de "harfu'l-fâsıla" denmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de en uzun âyet, tam bir sahifeden ibaret Müdayene (Bakara, 2/282) âyetidir.

En kısa âyet ise "والضحى" (Duhâ, 93/1) kelimesidir. Harf olarak ise bir âyet sayılan "Yâsîn"dir (Yâsîn, 36/1). Kur'ân'daki kelimelerin sayısı ise 77.934 olarak tespit edilmiştir.

Gerek Kur'ân âyetlerinin belirlenmesi, gerekse belirlenen âyetlerin sûre içinde tertibi içtihad veya kıyasla olmayıp Şâri' (Allah Te'âlâ) tarafından "tevkîfî=ilâhî" olarak belirlenmiştir.

Âyetlerin Mushaf tertibi nüzul sırasına göre değıildir.

Kur'ân-ı Kerîm'in ebediyyen mu'cize kalması için nüzul sırasından farklı bir şekilde tertîb edilmiştir. Bazı farklı rivayetler olsa da âlimlerin çoğunluğuna göre ilk inen âyetler Alak sûresinin ilk beş âyetidir.

Hız. Aîşe validemizden rivayet edilen meşhur "Bed'u'l-Vahy" hadisi bu gerçeğı teyid etmektedir. Son nazil olan âyet hakkında da görüş ayrılığı bulunsa da âlimlerin çoğunluğuna göre en son inen âyet Bakara sûresi 281. âyetidir. Sûre kelimesinin lûgat manası yüksek mevki, rütbe, şeref, yüksek bina, sûr, binanın bölümü veya katları anlamlarına gelmektedir.

Çoğulu suverdir. Ulûmu'l-Kur'ân ıstılahı olarak ise en az üç âyetden meydana gelen, başı ve sonu bulunan müstakil Kur'ân parçası demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de 114 sûre bulunmaktadır.

En kısası 3 âyetli Kevser sûresi, en uzununu ise 286 âyetli Bakara sûresidir. Kur'ân'ın sûrelere ayrılması, belirlenmesi Allah Te'âlâ'nın tevkîfî/emri ve Hız. Peygamber'in tâlimatı ile olmuştur.

Tam sûre olarak nazil olan ilk sûre Fatiha sûresi, en son nazil olan ise Nasr sûresidir. Sûrelerin isimlendirilmesi tevkîfî olmadığından bazen bir sûrenin birden fazla ismi de olabilmektedir. Bazen de birden fazla sûreye müşterek isim verilmiştir.

İmam Zerkeşî gibi sûrelerin isimlendirilmesinin tevkîfî olduğu görüşüne meyledenler de vardır.

Sûrelerin tertibi konusunda başlıca üç görüş bulunmaktadır.

1-Sûrelerin tamamının tertibi tevkîfîdir.

2-Sûrelerin bir kısmı Allah'ın emri ve Hız. Peygamber'in tâlimatı ile, bir kısmı da sahabenin içtihadı ile tertîb edilmiştir. 3-Kur'ân sûrelerinin tamamının tertibi sahabenin içtihadı ile gerçekleşmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'deki sûreler, uzunluk ve kısalıkları itibariyle de şu gelecek şekilde tasnif edilmiştir.

1-es-Seb'u't-Tıval: Bunlar Fatiha'dan sonra gelen yedi uzun suredir.

2-el-Miûn: Yedi uzun sûreden sonra gelen ve âyet sayıları 100'e yaklaşan veya biraz geçen sûrelerdir.

3-el-Mesânî: Âyetleri 100'den az olan sûrelerdir. Bunlar da Ahzâb sûresinden Kâf sûresine kadar olan sûrelerdir.

4-el-Mufassal: Kur'ân-ı Kerîm'in son bölümü olup Kâf sûresinden Nâs sûresinin sonuna kadar olan kısım dır. Bu sûrelere kısalığı sebebiyle besmele ile sık sık ayrıldığı için bu isim verilmiştir.

KUR'ÂN'IN EVRENSELLİĞİ

Kur'ân-ı Kerîm'in evrenselliği, son ilâhî kitap olarak getirdiği hükümlerin, ifade ettiği anlam ve işaretlerin zaman ve mekân üstü olmasıdır. Bu hükümler, ilk olarak hitap ettikleri insanlar için geçerli olduğu kadar, daha sonra gelecek insanlar için de geçerlidir. Çünkü peygamberlerin gönderilmesi Hz. Muhammed (s.a.v.) ile sona erdiği gibi, dinî hükümleri açıklamak üzere Allah tarafından peygamberlere gönderilen vahiy de Kur'ân-ı Kerîm ile son bulmuştur. Dolayısıyla Kur'ân'ın evrenselliği ile önceki ilahî kitapların durumu arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusudur.

ÖNCEKİ İLÂHÎ KİTAPLAR

Hz. Âdem'den itibaren peygamberlere, içinde yaşadıkları zaman ve toplumun ihtiyacına göre kitaplar/mesajlar gelmiştir. Bu bağlamda Hz. Adem'e, Hz. Şit'e ve Hz. İbrahim'e sahifeler, Hz. Musa'ya Tevrat, Hz. İsa'ya da İncil verilmiştir. Ancak bütün peygamberlere vahyedilen dinin ismi İslâm'dır. Hepsinin özü birdir. İçerdikleri inanç esasları aynıdır. (Şûrâ 42/13) Bu sebeplerdir ki inanç esaslarımızdan biri de tüm peygamberlere ve kitaplara inanmaktır. Allah'tan geldikleri şekliyle tek din olan İslâm'ı öğretmeleri itibarıyla aralarında bir farklılık olmadığını kabul etmektir. (Bakara 2/136, 285) Önceki kitapların içerdiği temel esaslar aynı olmakla birlikte, bunların zaman ve mekân itibarıyla furuâta ait meselelerde bir kısım farklılıklar göstermesi tabiidir. Çünkü zaman ve mekânın değişmesiyle birlikte ihtiyaçlar da değişmektedir. Oldukça sade bir hayat yaşayan ilk insanların ihtiyaç duyduğu şeylerle, daha sonraki dönemlerde yaşayan ve günümüzün oldukça kompleks hayatı içinde yaşayan insanların hayat tarzları arasında büyük farklılıklar olduğu kolaylıkla görülebilir. Bu sebeptendir ki insanı yaratan, onu en iyi şekilde bilen ve ihtiyaçlarını karşılayan Allah Teâlâ, her dönemde insanlara gerekli mesajları ulaştırmış, son noktayı ise Hz. Muhammed (s.a.s.) ile koymuştur. Peygamberimizle birlikte kemâle eren İslâm'ın temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. İslâm dini, Allah tarafından koruma altına alınan ve ebedi mucize olan Kur'ân-ı Kerîm sayesinde Kıyamete kadar devam edecektir.

KUR'ÂN-I KERİM'İN EVRENSELLİĞİNİN ŞARTLARI

Kur'ân-ı Kerîm'in evrenselliğinin bir kısım şartlarını şöylece özetlemek mümkündür:

1) Kur'ân-ı Kerîm'in hem aslı itibarıyla hem de mevcut haliyle ilâhî kaynaklı olması: Kur'ân-ı Kerîm'i Allah Teâlâ indirmiştir. Onun ezeli ve ebedî sözüdür. O, asla bir insan sözü değildir; olamaz (Fussilet 41/1-4; Furkân 25/4-6; Hâkkâ 69/38-47). Şu bir gerçektir ki evrenselliğin ilk ve en önemli şartı olan "ilâhî kaynaklı olma" ilkesini bugün ancak Kur'ân-ı Kerîm taşımaktadır. Onun dışında hiçbir kitap mevcut haliyle bu özelliğe sahip değildir.

2) Kur'ân-ı Kerîm'in, Allah tarafından koruma altına alınmış olması: Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'i Peygamberimiz'e (s.a.v.) en güvenilir yolla indirmiş, indirdiği şekilde günümüze kadar korumuş ve bundan böyle de koruyacaktır. Bu özellik de sadece Kur'ân-ı Kerîm'e aittir. Zira önceden indirilmiş olan Tevrat ve İncil insanlar tarafından tahrif edilmiştir. (Bakara 2/79; Âl-i İmrân 3/78; Mâide 5/13) Tevrat ve İncil'in muhtevalarında yer alan pek çok uydurma bilgiler de onların tahrif edildikleri gerçeğini ortaya koymaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, Tevrat ve İncil'in tahrif edilmesi sebebiyle, bu kitaplara karşı insanlar arasında oluşan güvensizliğin kendisine karşı da oluşmaması için, daha ilk âyetlerinde kendi muhataplarına bu konuda şöyle garanti vermektedir: "Elif. Lâ. Mîm. Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan şu yüce Kitap, müttakiler için bir yol göstericidir." (Bakara 2/1-2) Bu âyet-i kerîmelerin açık ifadesine göre, Kur'ân-ı Kerîm'in gerek Allah katından geldiğinde, gerek bozulmadan günümüze ulaştığında, gerekse ifade ettiği bilgiler ve verdiği haberlerin doğruluğunda hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Şu âyet-i kerîme ise Kur'ân-ı Kerîm'in korunmasının Yüce Allah'ın garantisini altını olduğunu kesin ifadelerle haber verip müjdeliler: "Şüphesiz ki zikri biz indirdik; onu muhafaza edecek olan da biziz." (Hicr15/9) Kur'ân-ı Kerîm üzerindeki ilâhî koruma o kadar etkili ve büyüktür ki Peygamberimiz'e (s.a.v.) Kur'ân âyetleri inmeye başlamadan önce cinler göklere yükselir, oradan meleklerin konuşmalarına kulak verir, aldıkları bilgileri ilave ettikleri yalanlarla birlikte kâhinlere aktararak insanları kandırmaya çalışırlardı. Ancak Kur'ân-ı Kerîm inmeye başlayınca Yüce Allah kutsal vahyini cinlerin ve şeytanların saldırılarından korumak üzere onların göklere yükselmesini yasaklamış, gökleri ve vahyin geliş yollarını en sağlam bir şekilde koruma altına almıştır. (Cin 72/8-10; Hicr 15/17-18) Dolayısıyla onun tahrif edilmesi söz konusu olmadığı gibi, onun üzerinde oluşabilecek şaibeler de bertaraf edilmiştir. Bu haliyle Kur'ân-ı Kerîm, kendisinden sonra da bir vahiy gönderilmeyeceği için Yüce Allah'ın dinini katıksız olarak temsil eden yegâne kitap konumundadır.

3) Kur'an-ı Kerim'in önceki vahiyler üzerinde doğrulayıcı ve gözetleyici olması: Kur'an-ı Kerim'in evrensel bir kitap olmasının gereklerinden biri de onun Tevrat ve İncil başta olmak üzere önceki kitaplar üzerinde doğrulayıcı ve gözetleyici bir mevkide bulunmasıdır. Kendisinde hiçbir tahrif olmayan Kur'an bu haliyle, muharref Tevrat ve İncil'de mevcut olan, ancak vahiy ile ilgisi bulunmayan pek çok yanlış şeylerin doğrularını da ortaya koymaktadır. (Mâide 5/48) Kur'an'ın bu özelliğini ifade eden "müheymin" kelimesi sözlükte "koruyan, gözetken, muhafaza eden" gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime "şahit" anlamı da vardır. Kur'an-ı Kerim bu sıfatıyla aynı zamanda önceki kitaplar üzerinde bir şahittir. Kur'an-ı Kerim, önceki kitaplar üzerinde doğrulayıcı, gözetleyici ve şahit olması özelliği ile, önceki vahiylerde değiştirilerek insanlara yanlış olarak sunulan ilâhî kuralların doğrularını ortaya koymuştur. Bu onun evrensel bir kitap oluşunun çok önemli bir yönünü teşkil eder. Örneğin Kur'an-ı Kerim öncelikle Allah inancı konusunda önceki vahiylerde yer alan yanlışları düzeltmektedir. (bk. Tevbe 9/30; Mâide 5/64, 72-75) Kur'an-ı Kerim, bütün bunların Allah inancı hakkındaki yanlış görüşlerini dile getirip reddetmekte ve doğru olan Allah inancını öğretmektedir. Buna göre "Allah birdir. O hiçbir şeye muhtaç değildir. Doğurmamıştır ve doğmamıştır. Hiçbir şey onun dengi ve benzeri değildir." (İhlas 112/1-4) Allah tüm âlemlerin Rabb'idir. (Fatiha 1/1) O, asla eş ve çocuk edinmemiştir. (En'am 6/101) Daha yüzlerce âyet-i kerime doğru Allah inancının nasıl olacağını beyan etmektedir. Yahûdiler, Hristiyanlar ve önceki diğer din mensupları aynı şekilde peygamber inancı, melek inancı, âhiret inancı konusunda; haramlar ve helaller hususunda pek çok yanlışlar içine düşmüşlerdir. Kur'an-ı Kerim, Allah inancında olduğu gibi bütün bu yanlış düşünce, inanç ve uygulamaları tek tek dile getirerek evrenselliğinin bir gereği olarak onları düzeltmekte, ebediyen doğru olacak bilgileri vermektedir. (Nisa 4/174; Teğabun 64/8; Kasas 28/52-54; Hadid 57/28) Kur'an-ı Kerim'in daveti evrensel ve tüm insanlığa yönelik olduğu gibi, şüphesiz onu bize getirip tebliğ eden Peygamber'imizin (s.a.v.) risaleti ve mesajı da aynı şekilde evrenseldir. Allah Teala onu bütün alemlere rahmet olarak göndermiştir. (Enbiyâ 21/107) Kur'an-ı Kerim, kendilerine ehl-i kitap dediğimiz Yahûdî ve Hristiyanlara yaptığı davetine onlardan olumlu cevap alamayınca, kendilerini azapla korkutmuş ve mutlaka Kur'an'a ve Peygamber'imize inanıp Müslüman olmaları gerektiğini bildirmiştir. Ancak bu çağrıya onlardan çok az sayıda kişi müspet anlamda icabet etmiştir. Böyle olunca da Kur'an-ı Kerim artık kendi davetini kabul etmeyen bu insanların Müslümanlardan ayrı bir grup olduklarını vurgulamıştır. İslâm dışı grupların Müslümanlardan soyutlanmaları, onların hem Müslümanlara düşmanlık yapmaları, hem de yanlış inançlar ile Müslümanların itikatlarını bozmaya yönelmeleri sebebiyledir. Allah Teâlâ bu yolla Müslüman ümmeti onların kötülüklerinden koruyup iyiliğin, hakkın ve adaletin temsilcisi olmalarını ve tüm insanlığa İslâm'ın güzelliklerini ulaştırmalarını dilemiştir. (Bakara 2/143; Âl- i İmrân 3/10)

KUR'ÂN-I KERİM'İN İNSANLIĞIN TÜM İHTİYAÇLARINI KARŞILAYAN EVRENSEL İLKELERİNDEN ÖRNEKLER

Kur'an-ı Kerim'in içerdiği konuları çok genel bir sınıflandırma ile inanç, hukuk ve ahlâk esasları olarak özetleyebiliriz. Bu sınıflandırmanın dışında kalanlar ise, bunları teyit edici mahiyettedir. Bu konularda Kur'an-ı Kerim'in öğretilerinin ne ölçüde insan fıtratına uygun düştüğüyle ilgili şu izahlar yapılabilir:

1) İnanç Esasları Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın varlığını, birliğini, uluhiyetini, rububiyetini ve bütün evrene hükümlerini anlatır. Ancak bunu yaparken onun bu özelliklerini herhangi bir millete tahsis etmez; bir bölge ile diğer bölge arasında ayırım yapmaz. Kur'an-ı Kerim'e göre Allah Teâlâ, sadece İsrail oğullarının veya Arapların ya da herhangi bir ırkın ilâhî değil, bütün insanların ilâhıdır. (Fatiha 1/1; Casiye 45/ 36) Kur'an-ı Kerim, insanın Allah'a kulluğunu tespit ederken bu kullukta bir ırk veya çevre ile diğer bir ırk ve çevre arasında hiçbir fark olmadığını açıkça ortaya koyar. Buna göre, Arap olsun olmasın hiçbir millet diğerinden farklı imtiyazlara sahip değildir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Araplar arasından çıkması ve onlara mensubiyeti ile Kur'an-ı Kerim'in Arapça inmesi, İslâm ölçülerine göre, Araplara hukuk alanında veya dünyevî muamelelerde ya da Allah'a yakınlık hususunda birtakım ayrıcalıklar vermeyi gerektirmez.

(bk. Meryem 19/93-94) Kur'an-ı Kerim, insanların dikkatlerini Cenâb-ı Hakk'ın varlığına ve birliğine çekerken, belirli bir çevreye özgü veya belirli bir toplumun alışkanlıklarına uygun düşen ya da bir kısım aydınların anlayabileceği deliller serdetmez. Nerede bulunursa bulunsun, hangi düşünce ve kültür seviyesinde olursa olsun tüm insanların her yerde ve her zaman anlayabileceği deliller kullanır.

2) Hukuki Düzenlemeler Kur'an-ı Kerim'deki hukûkî düzenlemelere ve onun tamamlayıcısı olan sünnetin açıklamalarına bakıldığında onda belirli bir ırka temayül, herhangi bir çevreden ya da muayyen geleneklerden etkilenme kesinlikle görünmez. Kur'an hukuku, mutlak insan esas ve ilkelerini temel alan bir hukuk olduğu için, tüm ahkâm ve fûrûları, bütün insanların ihtiyaç ve maslahatlarıyla tam bir uyum içerisinde bulunur.

Vereceğimiz şu örnekler konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır: Nisa sûresi aile düzeni, kadın hakları, yargı sistemi, adaleti tesis ve özünü korumaya ilişkin dinî hükümleri konu edinen sûrelerden biridir. Sûrenin, daha sonra gelecek olan hükümlerin temel dayanağını tesis ederek nasıl başladığına dikkat edelim. Bu hususu dikkatle izlediğimizde sûrenin esas hedefinin olanca kapsamıyla insanlık

ailesi olduğunu, değişmeye maruz özel şartlara önem vermediğini anlarız.

(Nisa 4/1) Sûreyi okumaya devam edince söz konusu kapsamlı insanlık ailesini ilgilendiren hüküm ve düzenlemelerin, bir zincirin birbirine bağlı halkaları gibi devam ettiğini görüyoruz: Yetim hakları, kadın hakları, miras taksimatı, aile değerleri, yargı düzeni, hâkimin otoritesi, sosyal adalet ve dengeleri. İyice bakınca süre, esası ve çıkış noktası itibarıyla bütün insanlara şamil bakış açısını konu edindiğinden, bu dalların hiçbirinde, belirli bölge veya ırka ait görüşün ya da sınıfsal ayrıcalıkların yansımaları bulamayız. (Nisa 4/105-112) Bu âyetlere iyice dikkat edilecek olursa ırkçılık, hısmcılık, aşiretçilik, ulusçuluk ve millet ayrımcılığı gibi değerlerin, İslâm hukukundaki adalet terazisinde nasıl eriyip yok olduğu kolaylıkla görülür.

Bu âyetlerde bir tek husus dikkate alınmıştır: o da mutlak insani değer. O insani değer ki Yahûdî bir adamı beraat ettirip Müslüman bir şahsı mahkûm etmek üzere peş peşe dokuz âyetin inmesini gerektirmiştir.

3) Ahlâkî Esaslar Kur'ân-ı Kerîm'e göre ahlâk ve fazilet, bir taraftan insanın temiz fitratıyla uyum halinde olan, diğer taraftan fert ve toplum için insan saadetinin esaslarını tesis eden değer hükümlerinin ve davranış metotlarının yekûnudur. Bu sebeple, bu davranış metotlarında bir çevre ile diğeri arasında değişme ve farklılık görülmez. Zira bunlar, belirli bir çevrenin gelenek ve göreneklere içerisinde oluşmamış, insanın kapsamlı fitratından beslenip vücut bulmuştur. İnsanın dünya hayatında beş gayesi bulunmaktadır. İnsan hayatı bu beş şey üzerine kurulur. Şerefli bir hayat, ancak bunlar sayesinde mümkün olabilir. Bunlar; dîni muhafaza, hayatı muhafaza, akli muhafaza, nesli muhafaza ve malı muhafazadır.

Bu gayeleri gerçekleştirirmede dikkate alınacak ölçüler ise zarûriyât, hâciyât ve tahsiniyât ölçütleridir. Kur'ân'daki ahlâkî esaslar, insanın fitrî özelliklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak bunlar arasındaki dengeli en sıhhatli bir şekilde kurmuştur. Bu husustaki başarı, Kur'ân'ın ahlâkî ölçülerinin evrensellik boyutunu net olarak ortaya koymaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'deki ahlâkî esaslarından biri, farklı ırk, nesep ve çevrelerdeki bütün insanları tek bir insan haysiyeti ve hürriyeti ölçüsünde değerlendirmesidir. İnsanlar birbirlerinden ancak değerli ve faydalı çabaları ile ortaya koydukları özel başarıları sayesinde üstün olabilirler. (Hucurat 49/13) Kur'ân-ı Kerîm'deki bir diğer ahlâkî esas, çocuklara, ana-babalarına iyi muamele etmelerini ve onlara şefkat ve merhamet kanatlarını germelerini emretmesidir. Taraflar arasında inanç ve düşünce bakımından farklılık olsa bile bu ahlâkî prensip geçerlidir. İşte bu ahlâkî prensip, muayyen bir ırk ya da tabiatı nazar-ı dikkate almayan insanî bir ilkedir. Bunu, toplumun çekirdeği mesabesinde olan aileden tedricî olarak yükselen insanlık ailesinin güvence altına alınması konusu gerekli kılar.

(Lokman 31/14-15) Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği bir başka ahlak ilkesi de şudur: İnsan ancak yapmış olduğu şeylerden hesaba çekilir; başkasının işlediği bir kötülükle suçlanamaz. (İsrâ 17/13-15) Netice itibarıyla, Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği ahlâkî esaslarda insan fitratı, onun gereklerinin yerine getirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması gayesinin güdüldüğü görülür. Bu gaye, söz konusu esaslara davette ve bunları emretmede temel ögedir.

Bu prensipler incelendiğinde, bunların herkese şâmil genel prensipler olduğu ve bütün insanların uygulayabileceği türden ilkeleri içinde barındırdığı açıkça anlaşılır.

İslâm kültüründe vahiy, Yüce Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla insanlara mesajını iletmesidir. Allah mesajını insanlara çeşitli şekillerde iletmektedir. Bunlar vahiy yoluyla, perde arkasından veya elçi göndermek sûretiyle kurulan iletişimlerdir. Bu iletişimde Yüce Allah devamlı peygamberleri görevlendirmiştir.

Kur'ân inmeye başladığından itibaren ezber ve yazı olmak üzere ikili yöntem ile kayıt altına alınmıştır. Hz. Peygamber inen vahiy lafızlarını sahabeye okuyarak bir yandan ezberlemelerini sağlamış diğer yandan da vahiy katipleri görevlendirmek sûretiyle yazıyla muhafaza altına almıştır. Bu dönemde yazı çok yaygın olmadığı için yazı malzemeleri de oldukça ilkeldi.

Günün şartlarına uygun olarak vahiy lafızları kemik, deri, tahta, hurma yaprakları gibi birtakım mazmelere yazılıyordu. Hz. Peygamber döneminde dağınık malzemelerde yazılı bulunan vahiy lafızları, Hz. Ebubekir döneminde bir araya getirilmek sûretiyle cem edilmiştir. Çünkü bu dönemde Ridde Savaşları başlamış ve bu savaşlarda birçok hafız şehit düşmüştü. Kur'ân'ın muhafazasının daha çok hafızalarda olması nedeniyle bu olay Hz. Ömer'i endişeye sevk etmiş ve durumu Hz. Ebubekir'e arz ederek Kur'ân'ın yazılı olduğu malzemelerinin bir araya getirilmesini teklif ve tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ebubekir de yazılı malzemelerin bir araya getirilmesi için komisyon kurmuş ve bu derleme olayını gerçekleştirmiştir. Daha sonra Hz. Osman döneminde farklı kıraatlerle alakalı Müslümanlar arasında tartışmalar ortaya çıkmıştır. İnsanlar kendi kıraatlerinin dışındaki okumaları kabul etmeyip okuyanları da tekfir etmeye başlayınca mesele Hz. Osman'a aktarılmış ve Hz. Osman da meselenin çözümü için bir komisyon kurup başına Zeyd b. Sabit'i getirmiştir.

Bunun üzerine Hz. Ebubekir döneminde derlenen ve Hz. Hafsa'nın yanında bulunan mushaf esas alınarak çoğaltma eylemi gerçekleştirilmiştir. Çoğaltma eylemi gerçekleştirilirken birtakım düzenlemeler de yapılarak salt istinsah/çoğaltma eylemi gerçekleştirilmemiştir.

Çoğaltılan bu Mushaf'lar bir muallimle pilot bölgelere gönderilmek sûretiyle İslâm toplumunda mushaf konusunda birlik sağlanmış ve tartışmaların önüne geçilmiştir.

İslâm toplumunun hem toprak olarak hem de toplumsal olarak genişlemesiyle birlikte Arap olmayan unsurlar İslâm'a girmişlerdir.

onların Arap dilini kullanmadaki yetersizliği birtakım hataları beraberinde getirmiştir.

Bu hatalar genelde dilde özelden ise Kur'ân'da gerçekleşmiştir.

Böylece mushaf konusunda anlamı etkileyecek derecede yeni birtakım okuma sorunları ortaya çıkmıştır.

Bu sebeple Mushaf'lar noktalama sistemi kullanılmak sûretiyle harekelenmiş ve Kur'ân'ın irabı yapılarak gramatik düzenleme gerçekleştirilmiştir.

Böylece ilk etapta ortaya çıkan bu sıkıntı bertaraf edilmiştir.

Daha sonra yine coğrafyanın ve toplumun genişlemesine bağlı olarak hata oranı artmaya başlamış ve bu seferde şekilleri aynı olan harflerle ilgili sıkıntılar ortaya çıkmıştır.

Hacca b. Yusuf meselenin ciddiyetini görerek Yahya b. Ya'mer ve Nasr. b. Asım el-Leysi'yi görevlendirmiştir.

Onlar da benzer harfleri noktalarla birbirinden ayırıştırarak bu sorunu ortadan kaldırmıştır.

Ancak sorun kullanılan sistemden dolayı başka bir boyuta taşınmış hem harekeleme hem de benzer harfleri birbirinden ayırmak için konular noktalarla alakalı problemler zuhur etmiştir.

Bunun üzerine Halil b. Ahmet bu gün bizim de takip ettiğimiz harekeleme ve noktalama sistemini geliştirmiş ve Kur'ân kıraati ile alakalı bu konuyu kalıcı olarak çözüme kavuşturmuştur.

Netice itibarıyla vahiy lafızları tarihsel süreçte hem hat sanatının gelişmesiyle hem de hızın kurumsal bir yapı kazanmasıyla birlikte günümüze kadar kesintisiz ve eksiksiz bir şekilde nakledilmiştir.

1-Kur'ân'ın İndiği Çevre Kur'ân'ı anlamada ve yorumlamada yardımcı olan birçok faktör vardır. Bunlardan biri de "nüzü'l ortamıdır." Yani Kur'ân'ın indiği zaman ve mekânlardır. O dönemi iyi bir şekilde kavramak, incelemek sûretiyle ilahi mesaja ihtiyacın önemi daha iyi kavranır. O dönemde Hz. İbrahim'in (a.s.) getirdiği hanif dininden uzaklaşmalar sonucu Mekke şehri zamanla tevhide aykırı inançların merkezi haline gelmiş ve gerçek tevhid inancının yerleşmediği gönüllere putperestlik, zulüm, haksızlık vb. yerleşmişti. Kur'ân bunların hepsiyle mücadele edip kötü davranış ve inançları toplumdaki kaldırmak ve bunların yerine insan fitratıyla uyumlu ilahi emir ve yasakları yerleştirmeye çalışmıştır.

2- Câhiliye Kavramı Kur'ân'ın câhiliye diye isimlendirdiği dönemin dini inançları Kur'ân'da büyük bir yer kaplamaktadır. Zira bu konuyu doğrudan veya dolaylı olarak ele alan âyetlerin sayısı 1575 civarındadır. Câhiliye döneminin inançlarıyla (şirk, dirilişi inkâr, vahyi reddetme vs.) ilgili âyetlerin oranı yüzde 54 olup çoğunluğu Mekke'de nazil olmuştur. Kur'ân bu İnançla ilgili meseleleri üç noktada toplamıştır. Kur'ân âyetlerinden anladığımızı göre Mekke toplumu İslam'dan önce tamamen inançsız bir toplum değildi. "Allah"ı biliyor, tanıyor ve onu en büyük ilah olarak kabul ediyorlardı. Nitekim hac mevsimindeki telbiyeleri şuydu: لبيك لا شريك لك إلا شريكا هو لك تملكه وما ملك Allah'ım, buyur, senin ortağın yoktur ancak bir tek ortağın vardır. Sen ona da sahip olduklarına da maliksin. Nitekim müşrik, Allah'a inanmanın yanında, ona ortak koşan kimse demektir. Şirk küfürden farklıdır. Yani müşrik Allah'ı kabul eden fakat onunla beraber başka tanrılara da saygı duyan ve ibadet eden kişidir. Câhiliye döneminde Mekke, sosyal, siyasi ve ticari bakımdan önemli bir yerdi. Bunu sebebi, yeryüzünde Allah'a ibadet için yapılan ilk bina olan Kâbe'nin orada bulunmasıydı. Allah'ın (c.c.) emriyle inşa olunan Kâbe, insanların zamanla "Tevhit İnancı" nı unutmalarıyla gerçek kimliğini yitirmiş ve putlarla doldurulmuştu. Böylece Mekke âdeti putperestliğin merkezi hâline gelmişti. Kâbe ve çevresinin kutsal kabul edilmesi nedeniyle Arap Yarımadası'ndaki kabileler, taptıkları putları getirip buraya koyar, senenin belli günlerinde bu putları ziyarete gelirlerdi. Ayrıca Kâbe'yi ziyarete gelenler, Mekke'de kurulan panayırlarda alışveriş yaparlardı. Bu da Mekke'de ticari hayatı canlandırır. Böylelikle paraya, zenginliğe ve ticarete çok önem veren Mekke halkı bu putlar vasıtasıyla maddî gelir sağlıyorlardı. Müşrikler putları için kurban kesiyor ve onlara çeşitli yiyecekler sunuyorlar ve böylelikle Allah'a yakınlaştıklarını zannediyorlardı. Allah'ın yanı sıra ona ortak koştukları putlara da pay ayırıyorlardı. Dolayısıyla putların sayısı ne kadar çok olursa, dışarıdan ve içeriden gelen kazançlarda o kadar artıyordu.

3- Nüzûl Ortamının Siyasi Yapısı Dönemin siyasi durumuna baktığımızda şunu görürüz: O dönemde Arap Yarımadası'nın içine girmiş iki devletin varlığından söz edilmektedir. Bunlardan biri Anadolu ve Suriye, Filistin ve Kuzey Afrika'ya hakim olan ve aynı zamanda ehl-i kitap kabul edilen Bizanslılar, diğeri ise bugünkü İran ve çevresinde yönetimi elinde bulunduran Perslerdi. Bu iki güç arasında yüzyıla yakın süren barış, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğduğu VI. yüzyılda yerini yeniden sonu gelmeyen savaflara bırakmıştı. Hatta Kur'ân bunlar arasında zaman zaman savafların çıktığını, ilk seferinde Sasanilerin, ikinci seferinde Bizanslıların galip geldiğini haber vermektedir: "Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgiden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir..." (Rûm, 2-4) Bu iki imparatorluk birbiriyle savaşırken kendilerine destek için Arapları yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. Bu durum Arapların bölgedeki konumlarını güçlendiriyor ve bu iki devlet tarafından saygı görmelerine sebep oluyordu. İslam'dan önce Mekke'de bir devlet yönetiminden söz etmek zordur. Bu konuda Hz. Peygamber'in dördüncü göbekten dedesi Kusay'ın çaba ve gayretleri takdire şayandır. Kusay, şehrin idaresi için birtakım prensipler getirmiş ve Mekke'de yaşayan kabileleri, toplumdaki ağırlıklarına göre yönetime dahil etmiştir. Bunu yaparken de toplumsal adaleti tesis edecek birtakım düzenlemelere yer vermişti. Bu da gösteriyor ki Mekke'de devletin boşluğunu kabileler doldurmaya çalışıyor; onun veremediğini kabileler veriyordu. Diğer bir ifade ile Mekke'yi kabile şeyhleri yönetiyor ve şeyh ne derse o oluyordu. Liyakat ve ehliyeteye önem verilmiyordu. Kişi, körü körüne kabilesine itaat ediyor veya itaat etmek zorunda bırakılıyordu. Yönetici sınıf, bireyleri ve toplumu istedikleri gibi evirip çeviriyordu.

4-Sebeb-i Nüzûl Sebeb-i nüzûl konusu tefsir usulünün en önemli konuları arasında sayılmaktadır. Bir âyetin ne zaman, nerede, hangi koşullar ve hangi olayla ilgili olarak indirildiğini bilmek, âyetin ilâhî maksada uygun şekilde yorumlanması, fikhî hükümlerin çıkarılması, teşrî hikmetinin kavranması, mübhemâtın, âyet ve sûreler arasındaki tenâsübün bilinmesi, âyette hasr veya tahsis bulunup

bulunmadığının anlaşılması bakımından önem arz eder. Bundan dolayı bu konuya ilk dönemlerden itibaren ilgi gösterilmiş, öyle ki bazı âlimler tefsir ilminin başlangıçta esbâb-ı nüzûlü bilmekten ibaret olduğunu söylemişlerdir.

5- Mekkî ve Medenî Sûreler Hz. Peygamber'in Mekke dönemi takriben 13 yıl; Medine dönemi ise 10 yıl sürmüştür. Genel tasnife göre ilk 13 yıllık süreçte nâzil olan sûrelere Mekkî sûreler, son 10 yıllık sürede nâzil olanlara ise Medenî sûreler denir. Mekkî ya da Medenî sûrelerin hangi sûreler olduğu hususunda farklı bakış açıları vardır. En fazla kabul gören görüş, hicretten önce nâzil olan âyet ve sûrelerin Mekkî, sonra nâzil olanların Medenî olduğu şeklindedir. Yaygın telakkiye göre sûrelerin seksen altısı Mekkî, yirmi sekizi Medenî'dir. Mekke döneminde indirilen sûre ve âyetlerde daha çok inanç konularından, müşriklerin içine düştüğü çelişkilerden, geçmiş peygamberlerin çağrılarına olumlu karşılık vermeyen ümmetlerin başına gelen ibret verici olaylardan, ahlâkî ve insanî değerlerden bahsedilmiş olup bu sûrelerde âyetler çoğunlukla kısadır. Âyet sonları (fâsıla) arasında büyük çapta ses uyumu vardır. Medenî sûrelerde ise toplumun inşası, İslâm kardeşliği, içtimaî ve fikhî konularla ilgili âyetler yer alır. Medenî sûrelerde genellikle anlatım üslûbu hâkim olduğundan âyetler ve sûreler uzundur.

Allah katından insanlığa gönderilmiş olan Kur'ân'ın nüzûlü yaklaşık yirmi üç senelik bir zaman dilimine yayılmıştır. Kur'ân, insanların ve cinlerin bir benzerini yerine getiremeyecekleri, içine aldığı ilim ve hikmetleriyle, kıssalarıyla, öğüt ve nasihatleriyle, gaybî haberleriyle, müjde ve uyarılarıyla mu'ciz bir kitaptır.

Nitekim bir âyette Kur'ân'ın mu'ciz oluşu şu şekilde dile getirilmektedir: “*De ki: ‘And olsun, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.’*” (İsrâ, 17 /88). Kur'ân, beşerî eserlerde görülmesi mümkün olmayan bir özelliğe sahiptir. Nazmının ve anlamının çekiciliği, verdiği örneklerin güzelliği, koyduğu prensiplerin yüceliği ile insanları etkisi altına alır. Gönüllere hoş gelen bir üslupla nazil olmuştur. Nitekim Velîd b. Muğire, Ahnes b. Şerîk ve Ebu Cehl gibi azılı müşrikler dahi onu dinlemekten kendilerini alamamışlardır. Böyle bir üslup sayesinde insanların ilgisine mazhar olmuş ve onların hidâyetine vesile olmuştur. Gönüllere hoş gelişi, sözlerinin yerli yerinde oluşu, tekrarlarının bıktırmayışı, fert ve toplumun ıslahını sağlayan ahlak kuralları, dünya ve ahiret hakkındaki bilgileri, hitapları, ikna ediciliği, delillerinin gücü, her iki dünyanın mutluluğunu sağlayan prensipleriyle Kur'ân'ın üstünlüğü, onun insanlığı aciz bırakan yönlerinden biri olmuştur.

KUR'ÂN'IN NÜZÛL SÜRECİ

Literatürde Kur'ân'ın nüzûlüyle ilgili olarak, inzâl ve tenzîl kelimelerinin kullanıldığını görmekteyiz. Nüzûl kelimesi, “*yukarıdan aşağıya inmek, gelmek, konaklamak*” anlamlarına gelir. Kur'ân'ın nüzûlü terkihi, Kur'ân'ın inişini yani Allah katından gelişini ifade eder. Aynı kökten gelen inzâl ve tenzîl kelimeleri de “*yukarıdan indirmek*” ve “*yukarıdan getirmek*” anlamlarını ifade ederler. Bu iki kelime arasında küçük bir anlam farkı olduğu söylenmiştir. Kur'ân'ın Beytü'l-İzzet'e (yere en yakın gökte bir yer) bütün bir halde, toptan indirilmesine inzâl, buradan parça parça, bölük bölük, yavaş yavaş yeryüzüne indirilmesine ise tenzîl denilmiştir. Her iki kelime de birçok âyette kullanılmaktadır.

Kur'ân'ın İndiriliş Aşamaları: Kaynaklarda yazılı bilgilere göre Kur'ân'ın indirilişi, üç aşamada gerçekleşmiştir:

1- Kur'ân önce levh-i mahfûza (bütün nesne ve olaylara ilişkin ilâhî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu kitap) indirilmiştir. Kur'ân'da bu indirilişten şöyle bahsedilmektedir: “*Hayır o (yalanlamakta oldukları kitap) şanı yüce bir Kur'ân'dır. O korunmuş bir levhadadır (levh-i mahfûz).*” (Bürûc, 85/21-22) Vâkı'a suresinin 77-78. âyetlerinde “*O, elbette değerli bir Kur'ân'dır. Korunmuş bir kitaptadır.*” denilmektedir. Âyetlerde geçen levh-i mahfûz ile kitab-ı meknûnun aynı şeyler olduğu müfessirler tarafından söylenmiştir.

2- Kur'ân, en yakın semadaki Beytü'l-İzzet'e indirilmiştir. Bu, Kur'ân'ın ikinci indirilişidir. Kur'ân Ramazan ayında bulunan Kadir Gecesi'nde, en yakın semadaki Beytü'l-İzzet'e toptan indirilmiş, buradan da Hz. Peygamber'e yaklaşık yirmi üç senelik bir zaman zarfında parçalar halinde indirilmeye başlanmıştır.

3- Kur'ân en yakın semadan Hz. Peygamber'e yaklaşık yirmi üç senede parça parça indirilmiştir.

Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e parça parça indirildiğini açık bir şekilde gösteren âyetler şunlardır:

1- İsrâ suresinin 106. âyetinde tenzîl kelimesi parça parça indirme anlamında kullanılmıştır: “*Biz Kur'ân'ı insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik.*”

2- Kur'ân'ın toptan inmeyip belli zaman aralıklarıyla indiği, Furkân suresinin 32. âyetinde şöyle ifade edilir: “*İnkâr edenler, ‘Kur'ân ona bir defada toptan indirilseydi ya!’ dediler. Biz Kur'ân'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.*” Kur'ân'ın Parça Parça İndirilişinin Sebepleri İnsanlığı hidâyete ulaştırmak üzere gönderilen son ilahî kitap olan Kur'ân'ın, tedricen (parça parça) indirilmesi bazı sebepler, gayeler, hikmetler ve faydalara dayanmaktadır. Bunların bir kısmı Hz. Peygamber'le ilgili, bir kısmı toplumla ilgili, bir kısmı hem Hz. Peygamber, hem de toplumla ilgili, bir kısmı da doğrudan doğruya Kur'ân'ın kendisiyle ilgilidir.

Bu sebep ve hikmetleri 8 madde halinde şöyle sıralayabiliriz:

1- Hz. Peygamber'in Kalbini Güçlendirmek Hz. Peygamber tevhid inancına davet ederken müşriklerden nefret, alaya alınma, hakarete uğrama, inatçılık, taşa tutulma gibi fiziksel ve psikolojik zorluklara, eziyetlere ve toplumsal baskılara maruz kalıyordu. Bu işkenceler devam ederken ona güç verici, destekleyici ve teselli edici mahiyette âyetler inmemiş olsaydı, bir insan olarak ümitsizliğe düşebilirdi.

2- Kur'ân'ın İ'cazını Ortaya Koymak Kur'ân'ın parça parça indirilmesinin sebeplerinden biri de onun

ilahî kitap olduğunun ortaya konulmasıdır. Eğer toptan indirilseydi, insanların zihninde daha önce başkaları tarafından düşünülüp hazırlanmış bir kitap olması zannı uyanabilirdi. Olayların seyriyle birlikte parça parça inmesi, böyle bir zannın önüne geçmektedir.

3- Kur'ân'ın Ezberlenmesini ve Anlaşılmasını Kolaylaştırmak İlk muhataplar sözlü kültürün egemen olduğu, okuma yazma bilmeyen bir topluluktan oluştuğu için Kur'ân'ın parça parça inmesi, onun ezberlenmesi, anlaşılması ve yazılması noktasında büyük kolaylıklar sağlamıştır. Yeni inen âyetleri ashap büyük bir şevk ve istekle okuyor, ezberliyor, manalarını iyice düşünüyor, içerdiği hükümlere vâkıf oluyor ve hayatlarına kolayca uyguluyorlardı. Bütün bu işleri hazmede hazmede, yavaş yavaş, kolayca yapabiliyorlardı. Kur'ân birden inseydi, böyle bir imkânı elde etmek mümkün olmazdı.

4- Kur'ân'ın Hükümlerinin Hayata Geçirilmesini Kolaylaştırmak Bilindiği üzere İslâm'dan önce Araplar, cahiliye dönemini yaşıyorlardı. Putlara tapıyorlar, kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlar, fuhuş yapıyorlar, içki içip kumar oynuyorlar, kan davası güdüyorlar, faizsiz alışveriş yapmıyorlardı. Onların bu kötülüklerini önleyecek ne bir peygambere ne de bir ilahî kitap, düzen ve otoriteye sahiplerdi. Kötülüklerin içine bu kadar batmış olan bir toplumun birdenbire ıslah edilip doğru yola getirilmesi elbette düşünülemezdi. Böyle bir toplumu eğitmek ancak tedricî ıslah yönteminin uygulanmasıyla mümkün olabilirdi.

5- Muhatapların Sorularına Cevap Vermek Kur'ân'da, gerek inananların gerek inkârcıların Hz. Peygamber'e çeşitli konularda sorular sorup cevaplandırılmasını istediklerini görmekteyiz. Bu sorular bir defada, topluca sorulmamıştır. Farklı zamanlarda sorulan bu soruların sıcağı sıcağına cevaplandırılması da doğal olarak vahyin parça parça gelmesini gerekli kılıyordu. Hz. Peygamber hükmü bulunmayan meselelerde kendisine soru sorulduğu zaman hemen cevap vermiyor, vahyin gelmesini yani Allah'ın cevap vermesini bekliyordu.

6- Toplumsal Sorunlara Taze Çözümler Getirmek Hz. Peygamber risalet görevini sürdürdüğü esnada, içinde yaşadığı toplumda zaman zaman bazı olaylar ve sorunlar da meydana gelmekteydi. Söz konusu olayları ve sorunları bir hükme bağlamak ve çözüme kavuşturmak, kişilerin ve toplumun huzurunu, mutluluğunu sağlamak için gerekliydi. Kur'ân'ın ne zaman meydana geleceği önceden bilinemeyen, farklı zaman kesitlerinde zuhur eden bu olaylarla eş zamanlı inmesi, olayların ardından Allah'ın hükmünün gelmesine imkân hazırlıyor ve yeni gelen vahiyler kişilerin üzerinde çok etkili oluyordu. Çünkü herkes olayın hükmünü ve cevabını merakla bekliyor, o meseleyle ilgili vahiy gelince de gereğini yerine getiriyorlardı.

7- Hz. Peygamber veya Sahâbe Tarafından Yapılan Bazı Hataları Düzeltmek Hz. Peygamber veya ashap tarafından işlenen bazı hataların zamanında uyarılıp düzeltilmesi, Kur'ân'ın parçalar halinde inmesiyle mümkün oluyordu. Kasıt olmadan yapılan kusurlu fiiller demek olan zellelerden (hatalardan) , bir beşer olarak peygamberler de masum değildirler. Fakat bütün peygamberler, peygamber olarak kasten büyük veya küçük günah işlemekten masumdurlar; tebliğle ilgili konularda hata etmekten korunmuşlardır, tebliğ dışındaki konularda ise, diğer insanlar gibi hata edebilirler. İnsan olmanın doğal bir sonucu olarak Hz. Peygamber'den de bazen tevilde hata etme, bazen unutmama, bazen yanılma, bazen evla ve efdal olanı terk etmek suretiyle oluşan zelleler sadır olabiliyordu. Bir beşer olarak zaman zaman Hz. Peygamber'den hata zuhur ettiğinde, bu hatalar yeni gelen vahiylerle Allah tarafından doğrusu öğretilerek düzeltiliyordu.

8- Münafıkların Gizli Amaçlarını Ortaya Çıkarmak Medine döneminde münafıklar, Müslümanlarla birlikte aynı ortamda kendilerini gizleyerek yaşadıklarından büyük bir tehlike oluşturuyorlardı. Çeşitli bahanelerle savaştan kaçıyorlar, müşrikleri destekliyorlar, Müslümanlar arasında fitne çıkarıyorlardı. Münafıkların bu gibi düşmanlıklarının ortaya konulması, Kur'ân'ın peyderpey nüzûlünü gerekli kılıyordu; olaylar yaşandıkça yeni gelen vahiyler, bunların gerçek yüzünü açığa çıkarıyordu. Bakara suresinin 8-20. âyetlerini bu bağlamda örnek verebiliriz. Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara karşı yürüttükleri gizli düşmanlıklarından, alay etmelerinden, ikiyüzlülüklerinden, hile ve desiselerinden bahsedilen bu âyetlerde, münafıklar tanıtılmaktadır. Zaten münafıklar Allah'ın kötü niyetlerini ortaya çıkarmasından çekinmekteydiler: *"Münafıklar, kalplerinde olanı kendilerine haber verecek bir surenin müminlere indirilmesinden çekinirler. De ki: Siz alay edin bakalım! Allah, o çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır."* (Tevbe, 9/64)

Nesh (النسخ), sözlükte ilga, iptal ve izale etmek; nakletmek, yazılı bir şeyi bir başkasına aktarmak manalarına gelmektedir. Nesh'in terim (istilâh) anlamı ise şer'î bir hükmün sonradan gelen şer'î bir delille kaldırılmasıdır. Kaldırılan önceki hükme mensûh, onu kaldıran sonraki delile de nâsîh denir. Tarifinden de anlaşılacağı üzere, neshin gerçekleşmesi için birtakım şartlar gereklidir. Nesh kavramı anlam olarak gizlilikten sonra aşîkâr olmak veya daha önceden var olmayan yeni bir görüşün doğması manasındaki bedâdan, tahsis ve istisnadan farklıdır. Çünkü tahsis, hükmün tamamını değil de bir kısmını izale etmek, hitabın kapsadığı şeylerden bir kısmını çıkarmak manasındadır. İstisna da tahsis gibidir. Nesh ise bunlardan farklı olup ilk emirle amel etme süresinin bittiğini, ikincisiyle amel etme zamanının başladığını bildirir. Kur'ân'da şu âyetler nesh edilmiştir veya şu âyet şu âyetin hükmünü ortadan kaldırmıştır, gibi ifadelere değil de sadece nesh'in bir hakikat olarak varlığını bildiren, neshe işaret eden veya nesh ifadesinin geçtiği bazı âyetleri görmekteyiz. Kur'ân'da nesh edilmiş âyetler bulunduğu görüşünü savunanların en önemli dayanaklarından biri, bu âyetlerdir.

Bunlar:

Bakara sûresi, 106;

Nahl sûresi, 101;

Ra'd sûresi 39 ve

Al-i İmrân sûresi, 7. âyetleridir.

Nesh vesilesiyle, beşerin tarihindeki gelişim ve değişime paralel olarak bir peygamber zamanında yürürlükte olan birtakım ilahî hükümler daha sonra gelen peygamber devrinde kaldırılarak yerlerine o çağın ihtiyaçlarını karşılamada daha uygun olan başka hükümler getirilmiştir. İslâm'da önceki dinlerde bulunan birtakım hükümler kaldırılıp nesh edildiği gibi, cahiliye devrinden kalma pek çok batıl adet ve gelenek de kaldırılarak değiştirilmiştir. Toplumla iyice yerleşmiş bazı kötü alışkanlıkların kaldırılması ise yavaş yavaş, tedricî olarak gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında bir imtihan vesilesi olarak kible meselesinde olduğu gibi, bazı ilahî hükümlerin kaldırılıp yerine başkalarının getirilmesi de söz konusudur. Kur'ân'da nesh edilmiş, hükmü kaldırılmış âyetler bulunduğu kanaati ilk dönemlerden itibaren İslâm âlimleri arasında kabul görmüş, hatta köklü bir şekilde yerleşmiş görünüyor. Bu konunun revaç bulması ve tartışmasız bir şekilde kabul görmesinde İbn Abbas'a nispet edilen nesh görüşlerinin önemli bir rolü olduğu anlaşılıyor. Çünkü Tercümânü'l-Kur'ân unvanına sahip, Kur'ân'ın tevil ve tefsiri hususunda Peygamber'imizin hususi duasına mazhar olmuş bir sahâbiye nispet edilen neshle ilgili çok sayıdaki görüş, çok ihtiyat gerektiren bu konunun tartışmasız olarak kabulüne yol açmıştır. Keza bu durum, sonraları benzer âyetlerin tesbit edilerek onlar hakkında da nesh hükmünün verilmesi hususunda âlimleri cesaretlendirmiş ve nesh edildiği söylenen âyetlerle ilgili çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Ancak nesh konusunda İbn Abbas'a isnat edilen çok sayıdaki rivâyet yakından incelendiğinde bu rivâyetlerin büyük çoğunluğunun ona nispetinin doğru olmadığı, hatta bazen birbirine zıt görüşlerin ona nispet edildiği görünmektedir. Öyle anlaşılıyor ki İsrâiliyatta olduğu gibi, nesh konusunda da birtakım rivâyetler, tefsîr ilminde meşhur olup sözü geçerli olduğu için ona isnad edilerek nakledilmiştir. Ebû Ubeyd, Nehhâs, Mekki ve İbnü'l-Cevzî gibi nesh konusunda önemli eserleri olan bazı âlimler bu konunun fazla abartıldığının farkına vararak nesh konusunda ileri gidenleri kınamışlardır. Çünkü bu konudaki bazı eserlerde âyetler parçacı bir yaklaşımla birbirlerinden bağımsız olarak ele alınmış, aralarında çelişki var zannıyla, derhal mensuttur hükmü verilmiştir. Çoğu kere art arda gelen ve birbirinin manasını tamamlayan âyetlerin birbirini nesh ettiği, hatta bazen âyetteki bir cümlenin bir yarısının diğer yarısıyla nesh edildiği söylenmiştir. Ancak şüphesiz, konunun bazılarınca bu derece abartılmış olması, bu iddianın tamamen haksız ve yersiz olduğu manasına gelmez. Abartılı taraflarını bir tarafa atarak meseleye akliselikle yaklaşan âlimler, bu konuda gerçeği ortaya koymak için, hakkında nesh iddiası bulunan âyetleri teker teker ele alarak bu iddiaları dikkatli bir şekilde değerlendirmişlerdir. Bunlardan Suyûtî, Kur'ân ilimlerine dair önemli eseri el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân'da genelde geçmişteki âlimlerin çoğu tarafından da nesh edildiği söylenen 20 âyeti mensûh saymış, bunların dışındaki âyetler hakkındaki nesh iddialarını doğru bulmamıştır. Bu âyetler şunlardır: Bakara, 115, 180, 183-184, 217, 240, 284; Âl-i İmrân, 102; Nisâ, 15, 33; Mâide, 2, 42, 106; Enfâl, 65; Tevbe, 41; Nûr, 3; Ahzâb, 52; Mücâdele, 12; Mümtehine, 11; Müzzemmil, 2. Daha sonraları, Suyûtî'nin mensuh saydığı âyetleri değerlendiren bazı müellifler, bu âyetlerin bir kısmı hakkındaki nesh iddialarını doğru bulmamışlardır. Zerkanî, Menâhilü'l-İrfân'ında onun mensûh saydığı bu âyetlere kibleyle ilgili âyeti de katarak toplam 22 âyeti ele almış, bunlardan sadece 10 tanesinin nesh edildiğini söylemiştir.

Bu âyetler şunlardır: Bakara, 180, 184, 240; Nisâ, 15-16, 33; Enfâl, 65, Nûr, 3; Ahzâb, 52; Mücâdele, 12; Müzzemmil, Dihlevî ise, el-Fevzu'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr'inde İbnu'l-Arabî ve Suyûtî'nin ele aldığı âyetleri değerlendirerek bunlardan sadece 5'inin mensûh olduğunu söylemiştir.

Bu âyetler şunlardır: Bakara, 180, 240; Enfâl, 65; Ahzâb, 52; Mücâdele, 12. Nesh hakkında kitap yazar başkaları, bu sayıyı daha da azaltmışlardır. Çerçeveyi genişleterek -geçmişten günümüze- Kur'ân âyetlerinde nesh edilmiş âyetlerin varlığını kabul eden âlimlerin, mensûh olduğunu belirttikleri âyetlere göz attığımızda, mensûhtur diye ittifakla görüş belirttikleri hiçbir âyetin bulunmadığını görürüz.

Kur'ân ilimleri içinde önemli yeri olan konulardan biri de muhkem ve müteşâbihdir.

Muhkem (المحكم) sözlükte, "ıslâh gâyesiyle men'etmek" manasındaki " حکم hakeme" kökünden gelir.

Müteşâbih (المتشابه) ise şibh (شبه /benzerlik) kökünden gelmektedir. Aslında iki veya daha çok varlık arasındaki benzerliği ifade etmek için kullanılmakla birlikte, bazen varlıklar arasındaki benzeşme onları birbirinden ayırt edememeye, birbirine karıştırmaya yol açtığı için zamanla bu kelimenin kullanımında bir genişleme meydana gelerek her dakik ve kapalı husus için müteşâbih veya müştâbih denilir olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de bir âyette (Hûd, 1) Kur'ân'ın tamamı için "muhkem" ifadesi kullanılmış, diğer bir âyette (Zümer, 23) yine Kur'ân'ın tamamı için "müteşâbih" ifadesi kullanılmış, üçüncü âyette (Al-i İmrân, 7) ise Kur'ân'ın bir kısmının muhkem diğer kısmının ise müteşâbih olduğu ifade edilmiştir.

Bunlardan ilk iki âyette geçen muhkem ve müteşâbih kelimeleri sözlük manalarında kullanılmış olup 1. âyette Kur'ân'ın tamamının muhkem olmasıyla kast edilen, onun lafız ve mana olarak mükemmel, sapa sağlam bir yapıda olduğu, kendisine hiçbir yönden bâtil şeylerin bulaşmadığıdır. 2. âyette, Kur'ân'ın tamamının müteşâbih olmasıyla kast edilen ise onun âyetlerinin güzellik ve i'câz bakımından birbirine benzediği, tekrarlanan benzer ifadelerle birbirlerini doğrulayıp kuvvetlendirdiğidir. Üçüncü âyetteki muhkem ve müteşâbih kelimeleri ise öncekilerden farklı manadadır. Kur'ân'ın bir kısmının onun aslını teşkil eden muhkem âyetlerden, diğer bir kısmının ise müteşâbih âyetlerden oluştuğunu bildiren bu âyette, bu kelimelere yüklenen manalardan hareketle daha sonraları "muhkem" ve "müteşâbih" kelimeleri birer terim (istilah) olarak kullanılır olmuştur. Bu âyetteki muhkem-müteşâbih kelimeleri hakkında çeşitli yorum ve değerlendirmeler yapılmışsa da pek çok âlime göre muhkem, delâleti kat'i ve açık olup başka manalara ihtimali olmayan, müteşâbih ise çeşitli manalara muhtemel olan âyettir. Bu görüş âyetin manası, siyâkı açısından da en uygun olandır. Çünkü âyette muhkem, müteşâbihin mukabili olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla ona mukabil bir şeyle açıklanmalıdır. Bu âyetteki vakfın nerede olacağı da çeşitli görüşlerin oluşmasına kaynak teşkil etmiştir. Müteşâbihlerin anlaşılması için, ümm/asıl olan muhkem âyetlere yönlendirilmeleri, onlar ışığında ele alınmaları gerekir. Aksi halde manaları iyi anlaşılabilir, hatta yanlış anlaşılabilir.

Örneğin müteşâbih olan "Rahman Arş'a istivâ etti (kuruldu)." (Tâ-hâ, 20/5) âyetinin manasını ancak manası muhkem olan "Onun misli (benzeri) bir şey yoktur." (Şûrâ, 11) âyeti ışığında düşündüğümüzde anlayabiliriz. Böylece, birinci âyetin Cenab-ı Hakk'ın hükümranlığını ifade ettiğini, kâinâtı idare edişini belirttiğini anlarız. Müşebbihe taraftarları gibi Allah'ı başka varlıklara benzetmeyiz.

HAKİKAT VE MECAZ

Hakikat kelimesi, h-k-k kökünden türetilmiş olup “gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek, bir şeyi gerçekleştirmek” gibi anlamlara gelir. Terim olarak hakikat, bir kelimenin gerçek anlamında, ilk konulduğu anlamda kullanılan lafzı ifade eder. Yani bir kelime neyi anlatmak için konulmuşsa, bu kelimenin o anlamda kullanılmasıdır. Örneğin “el” kelimesinin bilinen uzuv anlamında kullanılması hakikattir. Mecaz kelimesi ise, c-v-z kökünden gelip, “geçip gitmek ve bir yola girip orada yürümek” anlamındaki “câze” fiilinin mef'al vezninde ism-i mekân ve mimli mastar formu olup “gelip geçilen yer veya gelip geçmek” manasına gelir. Mecaz, terim anlamı itibarıyla bir kelimenin dilde vazedilen asli anlamında kullanılmasına mani teşkil eden bir karineyle beraber, bir ilgiden dolayı başka bir anlamda kullanılmasıdır. Tariflerden de anlaşılacağı üzere mecaz ile hakikat sözlük ve terim anlamları itibarıyla birbirinin zıddıdır. Mecaz; anlatımı daha etkili kılmak ve söze canlılık, zarafet, derinlik ve genişlik kazandırmak amacıyla yapılır. “Arslanlar ilerliyor.” derken, Arslan kelimesinin Türk askeri anlamına gelişi gibi. Türkçemizde de bu tür mecazi anlatımlar oldukça yaygındır. Mesela ‘Koltuk kavgası’ lafı geçtiğinde bundan kimse insanların bürolardaki koltuklar için dövüştüğünü anlamaz. Buradaki koltuktan maksat menfaat kavgasıdır. Gücü eline geçirme kavgasıdır. Burada koltuk iktidarın sembolüdür. İnsanlar iktidar mücadelesi vermektedirler. Yine mesela ‘Ülke padişahın elindedir.’ denildiğinde, kimse bu sözden koca toprak parçalarının padişahın avucunun içine sığıdığını anlamaz. Burada kastedilen anlam ülkede padişahın sözünün geçerliliği, emirlerin onun elinde oluşudur.

VÜCÛH VE NEZÂİR TANIMI

Lafzı aynı olan bir kelimenin Kur'an-ı Kerim'de farklı anlamlarda kullanılmasına tefsir ilminde "vücut" adı verilir. "Kur'an-ı Kerim'de, çeşitli manalarda kullanılan müşterek lafızların mevcut olduğu bilinen bir gerçektir. Bir kelimenin bir ayette ifade ettiği mana ile yine aynı kelimenin diğer ayetlerde ifade ettiği anlamlar aynı olmamaktadır. "Nezâir" ise nazîre kelimesinin çoğulu olup lügatte, misil, benzer, eş ve denk, bir şeyin dengi, benzeri, aynısı gibi anlamlara gelir. Terim olarak nezâir, lafızları başka başka olan kelimelerin aynı manayı ifade etmesidir. Mesela cehennem, nâr, sakar, hudâme, cehîm gibi farklı kelimeler lafız itibarıyla farklılık arz etseler de anlam yönünden beraberlikleri bulunmaktadır. Yani buradaki kelimelerin tümü “azap” anlamına gelmektedir. Karakterleri, söz ve davranışlarındaki üstünlükleriyle birbirine benzeyenlere de nezâir adı verilir.

KISSA TANIMI

Kıssa, sözlükte, kısa hikâye, ibretli hikâye, fıkra, rivayet, vaka, macera, sergüzeşt, hikâye etmek, anlatmak gibi manalara gelmektedir. Hikâye gerçekte meydana gelsin veya gelmesin her olaya isim olarak verilirken buna karşılık kıssa, olgu ile tam bir örtüşme arz edip hayal ettirme/tahyîl ve meydana gelmemiş bir olayı tasvirinden tamamen uzaktır. O hâlde kıssalar, gerçek bir hadise hakkındaki bir bilgilendirmenin zirvesine çıktığı, böylece beşeriyet için yararlı olan bir hakikatin tecelli ettiği tarihsel görüntülerdir. Denilebilir ki kıssa, geçmiş eserleri, izleri açığa çıkaran, bu suretle unutulmuş veya bilinmeyen olaylar üzerinde dikkatleri yoğunlaştırarak insana derinden derine tefekküre yöneltten bir olgudur. (Demirci Muhsin, s. 220) Bu olguya geçmişlerin haberlerinde bulunan ibret sahneleri girdiği zaman bunları, bilip tanımak arzusu, onların nefislerde yerleşmesini sağlayan en kuvvetli amillerdendir. Hitabet şeklindeki misalsiz ve kıssasız öğüt, bazen aklın, etrafını toparlayamadığı ve söylenenlerin tümünü kavrayamadığı bir anlatım şekline dönüşür. Ancak hitap şekli hayatın hadiseleri içinde vuku bulmuş bir olayı, yani bir kıssayı ele alıp anlattığı zaman, kişi onu dinlemek için dikkat kesilir. Şevk veya üzüntü ile kulak verip onu dinler. Onda bulunan hikmet ve ibretlerden etkilenir.

EMSÂLÜ'L-KUR'AN

Bazı konuları meseller ve temsillerle anlatmak Kur'an-ı Kerim'in edebî ifade şekillerinden biridir. İşte Kur'an-ı Kerim ilimlerinden olan bu anlatım biçimine “Emsâlü'l-Kur'an” diyoruz. Emsal, mesel kelimesinin çoğuludur. Mesel, bir şeyin benzeri, delil ve hüccet manalarına gelir. Misâl de bu manadadır. Temsîl ise bir kıssa veya sözü beyan etmek, bir şeyi bir şeye benzetmek anlamında kullanılır. Meseller Türkçede atasözleri olarak bilinir. Bunların irad edilip söylenmesine de “Darb-ı mesel” denir. Kendisinde garâbet olan her hayret verici olay, hal, sıfat veya kıssa için “mesel” ifadesi kullanılır. “Emsâlü'l-Kur'an-ı Kerim” terkihi ise Kur'an-ı Kerim'den meseller, örneklemeler, örnek anlatımlar, ibretlik misaller anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle Kur'an-ı Kerim'in temsili anlatım şekline “Emsâlü'l-Kur'an-ı Kerim” denir. El-Müberra, “Mesel, misalden alınmıştır. O

ikincinin halinin birinciye benzetildiği yaygın bir sözdür. Onda asıl teşbihtir.” der. Bu edip ve dilcilerin ifadelerinden de mesellerde teşbih ve kinâye unsurlarının bulunduğunu öğreniyoruz. Mesela Hz. İsa'nın babasız yaratılışı Hz. Âdem'e benzetilerek şöyle denilmiştir: “Şüphesiz Allah katında İsa'nın meseli Âdem'in meseli gibidir.” (Al-i İmrân, 59) denilmektedir. Burada söz konusu olan her iki peygamberin hayret verici hâlleridir. Zira Hz. Âdem anne-babasız olarak doğrudan topraktan yaratılmış. Hz. İsa ise sadece anne ile dünyaya gönderilmiştir.

TEKRARU'L-KUR'AN

Tekrar, “aynı olayın, iş yahut eylemin yeniden bir veya daha çok defa meydana gelişi” şeklinde tarif edilebilir. Konuşmada, yazıda aynı kelime ve düşünceyi bir defadan fazla kullanma biçimine de tekrar diyoruz. Kur'an-ı Kerîm, Arap edebiyatına her yönüyle öncülük eden bir kelâmdır. Dolayısıyla Arap edebiyatının edebî şekillerinden her birinin onda mevcut olması tabii karşılanmalıdır. Bu sebeple Kur'an'da; bazen ayetler, bazen kıssalar, bazen cümleler ve bazen de kelimeler sık sık tekrarlanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de bazı kelime ve ayetlerin bir veya birkaç yerde tekrar edilmiş olması "Tekraru'l-Kur'an" veya “Tekrarat'ül Kur'an“ terimi ile ifade edilmektedir.

KUR'AN-I KERİM'DE TEKRARLAR

Genel olarak edebiyat literatüründe sözlü veya yazılı ifadelerde yer alan tekrarlar, bazen güzel bazen de çirkin bir manzara arz edebiliyor. İnsanların ihtiyaçlarını dikkate alan ve ilgilerini çeken ifadelerin tekrarlanması güzel olduğu halde, muhatabın ilgisini çekmeyen ve ihtiyacını dikkate almayan tekrarlar rahatsızlık ve usanç verebilir. Şüphesiz Kur'an'daki tekrarlar, muhataplarının ihtiyaçlarından ileri geldiği için usanç değil istenç vermektedir. Meselâ Allah'ın azabını veya rahmetini ifade eden ayetlerin tekrarlanması insanın en önemli konularına parmak bastığı için elbette usanç değil, istenç verir.

Bu ünite ile Kur'ân ilimlerini bilmenin Tefsir ilmindeki önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu ilimlerle Kur'ân daha doğru anlaşılır.

Aksi durumda telafisi mümkün olmayan yanlış anlamalar kaçınılmaz olur.

Böyle bir durum ise Kur'ân'ın evrenselliğinin anlaşılmasını zorlaştırabilir.

İnsanlığa hidayet kitabı olarak inen Kitab'ın keyfî açıklamalarla kafaları karıştırmayı gündeme gelir.

Halbuki Kur'ân, anlaşılmak ve hayata uygulanmak üzere gönderilen bir kitaptır.

Ayet sonlarındaki tedebbür, tefekkür, akletme, ibret alma, şuurlu davranma gibi vurgular, okunan ayetin dikkat ve bilinçle okunması halinde muhatabını aydınlatacağını anlatmaktadır.

Yoksa sıradan okuyuşların sahibini istenen hedefe ulaştıramayacağı açıktır.

Kur'ân'ı dikkatle ve bilinçle okuyabilmek, Kur'ân ilimleri gibi temel donanımlara sahip olmayı gerektirir.

Münasebâtul-Kur'ân, Garibu'l-Kur'ân, Müşkilul-Kur'ân, Mübhemâtu'l-Kur'ân, Mücmel ve Mübeyyen gibi daha birçok konunun bilinmesi, zahirde okuyucusunu yanılmaya sokacak muhtemel hataları önlemektedir.

Bu ilimlerle Kur'ân'ın, güzel ve güçlü anlatımı, icazı, uzmanları aracılığı ile daha geniş kitlelere ulaştırılmaktadır.

Esasen Kur'ân, özelde Arap dilinin geçmişine ve Arapların kültürel ve toplumsal yapılarına, genelde insanlığın ortak değerlerinin tamamına, ayrıca hakikat karşısına dikilenlerin tamamının tutumlarına kaynaklık etmektedir.

Böyle bir kaynak onların dil ve kültürel yapılarını tanıtırken bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Bu değerlendirmeler insanlık için fevkalade önemlidir.

Meseleye bu perspektiften bakıldığında Kur'ân'ın doğru anlaşılması için, Kur'ân İlimleri müstesna bir hüviyete sahiptir.

Geçmişle daha doğru bir ilişki kurarak gelecek toplumların sağlıklı bir yapıda inşası ancak böyle gerçekleşir.

Kur'ân ilimlerinden olan Üslûbu'l-Kur'ân, Hurûfu Mukatt'a, Aksamu'l-Kur'ân, Kıyasul Kur'ân gibi konular, Kur'ân'ı merkeze alarak okuyucusunu tarihin derinliklerine götürmekte, insanlığın geçmişi ile hal ve geleceğini bütünleştirmekte, bu yönü ile de tevhibi nakşetmekte, zaman kavramını aşan bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu ilimler ile Kur'ân'ın kültürel yapısının -sadece Arapların değil- insanlığın tamamındaki derinliklerine ışık tutmakta olduğu müşahede edilmektedir.

Nüzûl sebepleri ünitemizde yer almasa dahi, nüzûl ortamına götüren bir aksiyona sahip olduğu, nüzûl ortamının Kur'ân'ın üslûbu ile de yakın bağı olduğuna Kur'ân ilimleri perspektifinden işaret etmek gerekir.

Kur'ân'ın garip kelimeler vasıtasıyla farklı kültürlerle bağ kurduğu, kasemlerle, yeminlerin sözün tesirindeki önemine, geçmiş kültürlerdeki yerine, evrensel bir olgu olduğuna işaret ettiği ayrı bir hakikattir.

Yeminlerin insanın yaratılışı ile birlikte gündeme geldiği, iblisin yeminle konuştuğu, insanlık tarihinin her döneminde yeminlerin varlığı, Kur'ân'ın anlaşılmasına ayrı bir vizyon katmaktadır.

Bu ünitede Kur'ân'da geçen zamir, ismi işaret, ismi mevsuller sebebi ile Mübhemâtu'l-Kur'ân ilminin teşekkül ettiğine söz konusu ilim sayesinde kapalılıkların giderildiğine şahit olmaktayız.

Başka dil ve lehçelerden Kur'ân'da yer alan kelimelerin varlığı, Garibu'l-Kur'ân gibi bir ilmin oluşmasına, bu sayede garip kelimelerin uzandığı kültürlerle olan münasebete ve onların anlaşılmasına imkân hazırlamıştır.

Müşkilin tarifine, müşkile yol açan sebeplerin tespitine, işkale giderme yollarının oluşmasına hep Kur'ân kaynaklık etmektedir.

Gerçekte müşkilin olmadığını Kur'ân ayetlerini merkeze alarak bize Müşkilul-Kur'ân ilmi öğretmektedir.

Ayrıca Kur'ân ilimlerinin, Kur'ân'ı esas alan itikat, muamelat, ibadet ve ahlakla ilgilenen disiplinlerin daha sağlıklı zemine oturmasına katkı sağladığına işaret etmek gerekir.

Aksi durumda sadece Arap dilini bilmenin insanlığı düşüğü bataklıktan kurtaracak olan Kur'ân'ın sağlıklı ve doğru anlaşılmasına, Arapçanın söz konusu ilimler olmadan Kur'ân'ı sağlıklı okumaya yetmediği açıktır.

Kaldı ki günümüzde ana dili Arapça olanların Kur'ân'a ne derece vakıf oldukları değerlendirilmeye muhtaç olan ayrı bir konudur.

Fesahat ve belâğatın zirveye ulaştığı dönemde nazil olmaya başlayan Kur'ân'ın her asra hitap eden bir mucize oluşu ve her zaman muarızlarını sustururcasına meydan okuduğu yine bu ilimler sayesinde açıklık kazanan ve kolay anlaşılabilir bir gerçektir.

Son olarak her konuda Kur'ân'ın anlaşılmasına kaynaklık eden sünnetin Kur'ân ilimleri açısından da büyük bir öneme sahip olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân'ın -Kur'ân'dan sonra- daha sağlıklı anlaşılmasının ikinci adresi hiç şüphesiz ki sahih sünnettir. Tefsirin iki ana kaynağını oluşturan Kur'ân ve sünnet, Kur'ân ilimlerinin yaklaşımıyla daha geniş ve net bir izaha kavuşmaktadır.

Kur'ân ilimlerinin, kendi içinde psikolojik, pedagojik ve sosyolojik değer içerdiği, bu ölçütlerle Kur'ân'ın mezkûr yönlerinin muhataplarına ulaşmasında etkili olduğunu ortaya koyan bir vizyona ve bir misyona sahip olduğu söylenebilir.

Bu vesile ile Kur'ân ilimlerinin eğitim ve öğretim değerine de dikkat çekmiş olalım.

Bir ilim olarak belagatın gelişmesinde önemli rolü bulunan tefsircilerin çalışmaları İbn Abbâs'ın "*Kur'ân'daki garip kelimeleri Arap şiirinde arayınız.*" sözleriyle tam bir canlılık kazanmış ve böylece Kur'ân'daki garip kelimeler şiirde, Arap dil özelliklerinde; yani isti'âre, mecâz, kinâye, takdim ve tehir gibi hususlarda aranmaya başlanmıştır. İbn Abbâs'ın bu direktifi özellikle H.II. asırdan itibaren şiir ve dil özellikleri üzerinde büyük çalışmaların yapılmasına yol açmıştır. Bundan dolayı ilk tefsir çalışmaları dil ağırlıklıdır ve "*Mecâzu'l-Kur'ân*", "*Me'âni'l-Kur'ân*" ve "*Müşkilü'l-Kur'ân*" gibi isimler altında yapılmıştır. Hicri III. asrın sonlarından itibaren başlayan ve Kur'ân'ın belagat ve i'câzına ağırlık veren te'lifler ise, özellikle kelamcılar veya kelamcı tefsirciler tarafından yapılmıştır. Mecâzü'l-Kur'ân adıyla ilk te'lif Ebu 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna (öl. 210/825) tarafından kaleme alınmıştır. Ma'mer, bu eserinde bir dilci edasıyla teşbih, isti'âre, kinâye, takdim ve tehir, îcâz, iltifat ve istifham gibi belagat konularına yer vererek belagat ilminin gelişmesine önemli hizmet etmiştir. Ma'merin çağdaşı olan dilci Ebu Zekerriyya Yahya el-Ferrâ'nın (öl. 207/822) Me'âni'l-Kur'ân adında te'lif ettiği tefsir, irab ve terkibe ağırlık vermesi cihetiyle "*Mecâzü'l-Kur'ân*"ı tamamlar niteliktedir. Biri mecâz ve garipten diğeri ise i'rab ve terkipten bahsetmek sûretiyle ortak olarak ortaya koymak istedikleri konu Kur'ân'ın üslûbudur. el-Ferra bu eserinde teşbih, mesel, kinâye, mecâz, isti'âre, îcâz, hazf, istifhâm, ta'accüb, tevbîh, takdîm ve te'hîr gibi Belagat ilminin önde gelen konularına yer vermiştir. İbn Kuteybe (öl. 276/889) Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân isimli eseriyle, Kur'ân'ın bir Belagat mu'cizesi olduğunu ve bunu kavrayabilmek için de Arap dil hususiyetlerini bilmenin gerekli olduğunu açıklamış ve mecâz, isti'âre, maktûb, kinâye, ta'rîz ve benzeri Belagat konularını art arda sıralayan ilk müellif olarak yerini almıştır. İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/922) ise, geniş tefsir ve te'vîl dönemini başlatarak lügavî tefsirlere nisbetle Kur'ân'ın belâgatına daha geniş yer vermiştir. Taberî'ye göre Kur'ân'ın, diğer semavî kitaplardan daha üstün olmasının bir sebebi, tüm fusahâ ve bulağâyı şaşırtıp acziyete düşüren "*nazm ve te'lif güzelliği*"dir. Taberî'nin bu cepheye dikkat çekmesi ve ayrıca tefsirinde Belagat konularına bolca yer vermiş olması; bütün tefsircilere özellikle Cârullah ez-Zemahşerî'ye Belagat tetkiklerinin yolunu açmıştır. ez-Zemahşerî, Mu'tezile ile Eş'âriyye'nin Kur'ân belagatıyla ilgili görüşlerini hazmetmiş ve Eş'ari olan Abdulkâhîr el-Cürcânî'nin görüşlerine ağırlık vererek; sadece Kur'ân'ın manasını değil, aynı zamanda i'câzındaki/mucizeliğindeki esrarı da açıklayan bir tefsir meydana getirmiştir. Belagat ilmi alanında müstakil bir te'lifi yoksa da tefsirindeki belagat uygulamalarıyla ez-Zemahşerî, kendisinden sonra gelen tüm müfessirlere ve belagat müelliflerine te'sir etmiştir. ez-Zemahşerî'nin Mu'tezile olmasından pek hoşlanmayan İbn Haldun, "*Kur'ân âyetlerini belagatla inceleyen ve bu özelliği ile de diğer tefsirler arasında parmakla gösterilen müstesna eser*" sözleriyle tanıtmaya çalıştığı "*el-Keşşâf*" ı övmekten de kendini alamamıştır. Belagat alanında te'lif ettiği üç ciltlik eseriyle haklı bir şöhrete kavuşan Yahya b. Hamza el-Alevî eserinin te'lif sebebini anlatırken el-Keşşâf'ı şöyle tanıtmıştır: "*...Bir tefsir ki tamamen belagat ilmi kaideleri üzerine oturtulmuş, Kur'ân'daki İ'câz vecihleri bu sayede açıklık kazanmış ve bu ilim sayesinde te'vil alanındaki doğru ile yanlış birbirinden ayırt edilebilmiştir. Herkes kanaat getirdi ki, Kur'ân'ın İ'câz gerçeklerine ittila' ancak bu ilmi anlamak, sırlarına ve derinliklerine vakıf olmakla mümkündür. Bundan dolayıdır ki bu tefsir, diğer tefsirlerden farklıdır. Çünkü ben Me'âni ve beyan kaideleri üzerine oturtulmuş bir başka tefsir göremiyorum. Bu sebepten dolayı, el-Keşşâfı ve dolayısıyla Kur'ân'ın İ'câzını anlamak için, belagat konusunda bir eser yazmaya koyuldum.*" Hal ve makamın gereğine göre söz söyleme ustalığını çok iyi bilen ve belagatı tüm kurallarıyla uygulama melekesine sahip bulunan kelamcılar (ki bunların büyük bir kesimi aynı zamanda dilci ve müfessirdir) bir yandan Kur'ân'ın i'câzı üzerindeki kalıcı eserlerini te'lif ederken diğer yandan da gerek edebiyatın ve gerekse yine i'câzın gizliliklerini sezmeye vesile olabilecek belagat ilminin muhtelif bölüm ve fasıllarını içeren seçkin eserleri miras olarak günümüze intikal etti. Kelamcılar arasında, hitabet ve münazara konularında gösterilen ilk başarılı belagat uygulamaları, Mu'tezile grubu kelamcılarında görüldü. Sokrat'ın Cedel'i (diyalektik), Eflatun'un Akademi'si, Aristo'nun Mantık ve Retorika'sı Sofistlere tepki olarak doğduğu gibi, Mu'tezile hareketinin gündeme getirdiği tartışmalar da başta Ehl-i Sünnet ilmi kelamı ile belagat ilmi olmak üzere birçok ilmin doğup gelişmesine sebep oldu. Başta Vâsıl b. Ata (ö. 181/797) olmak üzere Amr b. Ubeyd (144/761), Ebu Huzeyl el-Allaf (ö. 235/849), Ebu Ali el-Cubbai (ö. 303/915) ve Ebu'l-Kâsım el-Ka'bi (ö. 319/931) gibi seçkin Mu'tezile kelamcılarının, umumi anlamda İslâm'ı, hususi anlamda da kendi mezheplerini müdafaa için, önceleri pek görülmeyen bir cedel sistemi içinde, belagat ilminin bütün inceliklerini uygulamaya muvaffak oldukları gibi;

ayrıca belagat ilminin oluşturabileceği temel esaslar da onlar tarafından ortaya kondu. Nitekim Bişr b. el-Mu'temir (210/825)'in meşhur belagat belgesi, Hicrî III. asrın başlarına kadar Mu'tezile akımının bu alanda bıraktığı birikimin canlı bir örneği olarak özelliğini muhafaza etti. Bu ve benzeri belgelerin hemen hemen her cümlesi, bölüm ve fasılları sonradan gelişen belagat ilminin, özellikle ilm-i Me'ânî'nin nüvesini teşkil etti. Kelamcılarının mücadele alanına çektikleri önemli konulardan bir tanesi ve belagatla doğrudan ilgisi olanı, Kur'ân'ın İ'câzı'dır (İ'câzü'l-Kur'ân). Bu konuyu cedel ateşinin alev çemberine çeken ilk kelamcı, Mu'tezile'nin önde gelen simalarından İbrahim en-Nazzâm'dır (öl. 231/845). Kur'ân'daki İ'câzın, Kur'ân'ın zatından veya yapısındaki bir takım özelliklerden kaynaklanmadığını, dış (ilahi) te'sirle vücut bulduğunu ileri süren Nazzâm'ın "*sarfe*" adıyla bilinen ve ayrıca mülhid İbn er-Râvendî (öl. 298/910) nin Kur'ân'ı ayıplayıcı ve küçük düşürücü iddialarına tepki ve reddiye olmak üzere belagat-i'câz bağlamında başlatılan te'lif hareketleri, şarkta bu ilmin devleşmesine sebep teşkil etti. el-Câhız'ın "*Nazmü'l-Kur'ân*"¹, el-Vasitî (öl. 306/918)'nin "*İ'câzu'l-Kur'ân*"¹, Ali er-Rummânî'nin "*en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'ân*"¹, Muhammed el-Hattâbî'nin "*Beyanu İ'câzi'l-Kur'ân*"¹, Ebûbekr el-Bâkillânî'nin "*İ'câzü'l-Kur'ân*"¹, Kâdî Abdulcebbar'ın "*İ'câzu'l-Kur'ân*"¹ (el-Muğni, XVI), Abdulkadir el-Cürcânî (öl.471/1078)'nin "*Esrâru'l-Belâğâ*" ve "*Delâilu'l-İ'câz*"¹, Cürcânî'nin bu iki eserini telhîs ve telfik eden Fahrüddin er-Râzî'nin "*Nihâyetü'l-İ'câz fi Dirâyeti'l-İ'câz*"¹, Yusuf es-Sekkâkî'nin "*Miftâhu'l-'Ulûm*"unun üçüncü kısmı, Celaluddin el-Kazvînî'nin "*Telhîs*" ve "*el-İzâh*"¹, Adudiddîn el-İcî (öl. 756/1355)'nin "*Telhîs*"¹, Sa'düddin et-Taftazânî (ö. 792/1389)'nin "*el-Mutavvel*" ve "*el-Muhtasar*"¹, Seyyid Şerif el-Cürcânî (öl. 816/1413)'nin telhîsler üzerinde yaptığı şerh ve haşiyeler, bu alanda yapılmış önemli te'liflerdir. Belagat ilminin gelişmesine, İslâm Hukuk Metodolojisi âlimlerinin de büyük katkısı vardır. Her usûlcü, hakikat, mecâz, isti'âre, kinâye, ta'rîz, emir ve nehiy sığıları, delâlet çeşitleri, umum ve husus, mutlak ve mukayyed, mücmel ve mufassal, müşkil ve müteşâbih gibi kavramlar üzerinde durma ihtiyacını duyar. Nitekim hemen hemen her fıkıh usûlü te'lifinde bir "*lûgat mukaddimesi*" yer alır. Bir yandan ilim olarak belagat üç bölümüyle (Me'ânî, Beyan ve Bed'î) Kur'ân-ı Kerîm sayesinde teşekkül edip gelişirken diğer yandan ekolleşmenin de ortaya çıktığı görülmektedir. Tarihi gelişim seyri içinde belagat ilmi, kaynakların karakterize ettiği bazı ekolleşmelere sahne oldu. Karakterlerden biri "*Edebiyat*" diğeri ise "*Kelâm ve Felsefe*" karakteridir. Terceme hareketlerinden sonra bu ayırım daha da belirgin bir şekil almış, Suyûtî'nin deyimiyile "*Arap ve Buleğâ*" ile "*Acem ve Felsefe*" metotları olarak ta'ayyün etmiştir. İbn Haldun belagat âlimlerini coğrafi bölgeler içinde değerlendirerek; genelde manaya ağırlık veren Horasan ve Maverâu'n-Nehr mıntıkasında yaşayanlara "*Meşârika*", manadan ziyade lafızlara, lafızların süsüne ağırlık veren Endülüs ve Kuzey Afrika mıntıkası belagatçılarına da "*Meğâribe*" adlarını verdi. Başlangıçta iki olarak başlayan bu ekolleşme, İbn Haldun'un ortaya koyduğu "*Bedî'ciler*" ekolü ile üçe çıkmış oldu. Bu durumda mantık ve felsefenin ağırlıklı olduğu Kelam Üslûbuna "*Meşârika*", edebiyatın ağırlıklı olduğu üslûba "*Arap ve Buleğâ*", Bedî' sanatların ağırlıklı olduğu üslûba da "*Meğâribe*" ekolleri dendi. Meşârika belagat ekolünün lideri Abdulkâhir el-Cürcânî, en meşhur temsilcileri ise ez-Zamahşerî, er-Râzî, es-Sekkâkî ve et-Taftazânî'dir. Arap ve Buleğâ (Mısır, Şam ve Irak) ekolünün lideri İbn Sinân el-Hafâcî'dir. el-Bedî' fi Nakdi's-Şi'r isimli eseriyle İbn Munkız, el-Meselü's-Sâir isimli te'lifiyle İbnü'l-Esir Nasrullah el-Cezerî ve Tahrîru't-Tahtîr ile Bedî'u'l-Kur'ân isimli eserlerin sahibi Ebu'l-Isba' el-Mısırî bu ekolün parlak şahsiyetleridir. Meğâribe (Bedî'ciler) ekolünün lideri ise İbn Reşîk el-Kayravânî (ö. 456/1063)'dir. el-'Umde adlı te'lifi, Afrika ve Endülüs belagat müelliflerinin büyük çoğunluğuna örnek teşkil etmiştir. Aynı kültür potası içinde gelişen bu ekolleri kesin hatlarla birbirinden ayırmak tabii ki çok zordur. Meşârika belagat ekolünün en büyük temsilcisi Fahrüddîn er-Râzî "*Nihâyetü'l-İ'câz fi Dirâyeti'l-İ'câz*" isimli eseriyle, Arap ve Buleğâ ekolünün ileri gelen temsilcisi İbnü'l-Esir Nasrullah el-Cezerî de "el-Meselu's-Sâir" adlı te'lifiyle ekoller arası entegrasyonu sağladıkları söylenebilir. Bu iki müellifin tesirinde kalarak yazdığı "*et-Tirâz el-Mutazammın li Esrâri'l-Belâğâti ve Ulûmi'l-Hakâyıki'l-İ'câz*" isimli eserinde, söz konusu ekolleri telfik eden müellif, sanıyoruz ki Yahya b. Hamza el-Alevî'dir. Telfik eserler arasında, yine Râzî'nin çok kuvvetli te'sirinde kalan İbn Kayyîm el-Cevziyye'nin "*el-Fevâidu'l-Muşevviku ila 'Ulûmi'l-Kur'ân ve 'İlmi'l-Beyan*" isimli te'lifi de zikredilebilir.

Kur'ân İlimleri disiplininin temeli olan Kur'ân'ın İ'câzı, haddizatında onun Allah kelâmı, Hz. Muhammed'in Allah'ın hak peygamberi olduğunun bir nevi tespitidir.

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in, en büyük mucizesidir; lafız ve mana olarak Allah katındandır. Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla gelmiştir.

Hz. Peygamber, gelen vahiy bellemiş, ardından sahabeye okumuş, tayin ettiği vahiy kâtiplerine yazdırmıştır.

Bu çerçevede Kur'ân geldiği gibi ezberlenmiş, yazı ile tespit edilmiştir.

Bir haberin doğruluğuna iki şahit istenmesi genel geçer bir kuraldır.

Bu açıdan bakıldığında Kur'ân'ın mevsukiyetinin iki ayrı şahidi vardır: Biri sadırlar, öbürü ise satırlar yani ezber ve yazılı metin.

Kur'ân, milyonların ezberinin yanı sıra mahtut ve matbusuyla milyonlarca Mushaf olarak muhafaza olunmuştur.

Bu iki şahit yani sadırlarla satırlar birbirini teyit ve tasdik ettiği açıktır. Mevsukiyet açısından durum budur.

Meseleye pratik boyutu açısından baktığımızda şunu görüyoruz: Hz. Peygamberin, Kur'ân metnini aldıktan sonra yaptığı iş sırasıyla onu ezberlemek, anlatıp tebliğ etmek, açıklamak ve tefsir etmek, uygulamaya koymak olmuştur.

Bu açıdan diyebiliriz ki, Kur'ân'ın mevsukiyetinin bir üçüncü şahidi de nüzulünden itibaren Müslümanlar tarafından yaşanmaya çalışılmasıdır.

Kur'ân-ı Kerîm, nazil olmaya başlar başlamaz gündemin ilk maddesini oluşturmuştur. Müslümanlar, onu öğrenip bellemeye ve ezberlemeye, ona göre hayatlarını şekillendirmeye çalışıyorlardı.

İnanmayanlar ise ona karşı çıkıyor, bunun gerekçelerini arıyor, akla gelebilecek her ihtimali çekinmeden dillendiriyorlardı.

Bu açıdan diyebiliriz ki, Kur'ân kendi muarızlarına söz hakkı vermiş, serbest bir şekilde görüşlerini dile getirmelerini sağlamıştır.

Kur'ân, kendi aleyhinde ileri sürülen iddiaları nakletmekten çekinmemiş, aksine onları büyük bir titizlikle kaydetmiştir ve cevap vermiştir.

O, Allah katından olduğunu gösteren delillerle, kendisine karşı öne sürülen delilleri yan yana zikrederek insana düşünme payı vermeyi ve karşı gelenlerle iletişim kurmayı hedeflemiştir.

İnanmayana söz hakkı vermiş, iddialarına cevap vermiş, ardından inanıp inanmamayı ilgilinin sorumluluğuna bırakmıştır.

Bu çerçevede, itiraz kabilinden akla gelebilecek ihtimalleri de dile getirmiş ve cevap vermiştir.

Böylece, geldiği çağda yaşayan muhaliflerine gerekli cevabı verdiği gibi, sonraki dönemlerdekilere de düşünmeye, hakkı bulmaya sevk etmiştir.

O halde diyebiliriz ki, isimlendirilmese bile Kur'ân'ın İcâzı ve bittabi Kur'ân'ın İcâz Yönlerinin bahis konusu edilmesi vahyin başlangıç dönemine uzanır.

Allah Teâlâ, peygamberlere, gönderildikleri topluma hitap eden birtakım mucizeler vermiştir.

Hz. Musa'nın gönderildiği toplum sihirden uzman olduğundan, asanın yılanı dönüştüğünü gören sihirbazlar, tehditler aldırmadan hemen inandı.

Gönderildiği toplum, tıp alanında uzman olduğundan, Hz. İsa'ya, "Allah'ın izni ile anadan doğma körleri, alaca hastalıklıların iyileştirme ve ölüleri diriltme" mucizeleri verildi.

Hz. Muhammed'in nübüvvet aşrındaki Araplar ise edebiyatta; fesahat ve belâgatte yetkinlerdi.

Bu itibarla, Hz. Muhammed'e nazım, üslup, fesahat, belâgat ve içerdiği zengin anlamlar bakımından insan gücünü aşkın bir kitap olan Kur'ân verildi.

Böylece, Hz. Peygamber'in kavmine gösterdiği büyük bir mucizesi oldu.

Bu mucize, öteki Resullerin mucizelerinden daha kuvvetli ve daha etkilidir.

Zira önceki peygamberlerin mucizelerini, kendi dönemlerinde yaşayan insanlar gördü.

Son Peygamber'in risâletinin delili bütün insanlara yönelik olduğundan her çağda ve yerde yaşayan insanlar görmektedir.

Önceki peygamberlerin mucizeleri hissi- müşahhas idi yani beş duyu organıyla görülen cinstendi.

Ama birçok mucizesinin yanında Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'ân aklidir, evrenseldir; her zaman ve zeminde tesirini gösterebilmekte, kendi haklılığını ve Resulullah'ın hak olduğunu göstermektedir.

Kur'ân mu'cizdir; muhataplarına ısrarla meydan okumasına rağmen benzerini getirmekten âciz kaldılar.

İlk muhatapları bu meydan okuma karşısında, Kur'ân'ın mucizeliğini sarsacak bir şey ortaya koyamamışlardır.

Arap dilinde zirvede olan ilk muhataplarının eğer güçleri yetseydi mutlaka hiç beklemeden Kur'ân'a benzer örnekler getirirlerdi ama yapamadılar.

Aciz ve çaresiz kalınca daha zor, çetin ve çok pahalıya mal olan savaş yolunu seçtiler.

Şayet sözle cevap vermeye güçleri yetseydi, ondan son derece güç ve sıkıntılı olan savaşa başvurmazlardı.

Savaşa girişmeleri, Kur'ân'a benzer bir söz getiremediklerinin bir başka delilidir.

Oysa bu ilk muhatapların en iddialı oldukları alan kelimdi, edebiyattı; fesahat ve belagatti.

Kur'ân, onlara, eğer “ümme olan yani okuyamaz olmayan Hz. Muhammed'in bu Kur'ân'ı söylediğini iddia ediyorsanız, işte meydan! Siz onun gibi bir kitap veya onun sureleri gibi on sure yahut bir suresinin benzeri bir sure getirin ve yardıma çağırabildiklerinizi de çağırın; birlikte çalışıp getirin.” diyordu.

Ama bunu yapamadılar, asla olumlu cevap veremediler.

Bu durumda gerçeği kabul teslim etmeleri gerekirken bunu yapmayıp, şiddete başvurdular.

Bu da onların haksız olduklarının açık bir göstergesidir.

Nitekim haksızların şiddete başvurdukları bilinen bir husustur.

Kur'ân'ın icaz yönleri çok çeşitlidir. Bir başka ifadeyle Kur'ân'ın ilahi bir Kitap, Hz. Muhammed'in Allah katından gönderilmiş hak peygamber olduğunun birçok delili vardır.

Kur'ân ilimleri kaynaklarında Kur'ân'ın icaz yönlerinden birçoğu kaydedilmiş olmakla beraber alanın otoriteleri, “geçmiş alimlerin tespit ettiği Kur'ân'ın icaz yönleri ancak onda birine tekabül eder” demişlerdir.

Nitekim zaman geçtikçe yeni icaz yönleri tespit edilmektedir.

Bu itibarla “Kur'ân'ın icaz yönleri sınırlandırılmaz” denmiştir.

Haddizatında âyet-i kerimelerde sarahaten ifade edilen icaz yönlerinin yanında işaret kabilinden olanlar da vardır.

Bunlar tahaddî, çelişkiden uzak oluşu, zaman ve zemin açısından insanın bilgi sahibi olmasına imkân olmayan hususlarla (gayb) ilgili verdiği haberler, bir sayfaya bakar gibi geçmiş ve geleceğiyle varlık âlemini tanıtmaları gibi.

Kur'ân'ın korunması, ihtiva ettiği ilkelerin insanlığa yetmesi ve İsrail oğulları bilginlerinin O'nu bilmesi de icaz yönleri cümlesindedir.

TEFSİRE DUYULAN İHTİYAÇ

Kur'ân, çoğu zaman genel ilkeler ortaya koymuş, bunların geliştirilmesini erbabına bırakmıştır. Onda ilk etapta anlaşılabilir bölümler olduğu gibi, işin uzmanlarının anlayabileceği bölümler de vardır.

Bunun için Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı tebyîn/açıklama görevi verilmiş, o da hem sözlü olarak hem de uygulamalı olarak Kur'ân'ı açıklayıp yorumlamıştır.

Hz. Peygamber'den sonra da bu süreç devam etmiş ve edecektir. Çünkü Kur'ân'ın bir müfessiri de zamanın kendisidir.

Evrensel mesaj, çağın şartları ve ihtiyaçları doğrultusunda yeni bakış açılarıyla yorumlanmaya devam edecektir.

Nitekim bugüne kadar yüzlerce tefsir yazılmıştır. Bunların her biri yazıldığı dönemin özelliklerini ve yazarının birikimini yansıtır.

Ayrıca her biri, Kur'ân'ı anlama, açıklama ve yorumlama çabasının bir ürünüdür.

Tefsirin Önemi Kur'ân'ın kendine özgü üslubuyla çok yönlü, kapsamlı bir kitap olması yanında, muhatapların farklı seviyelerde olması gibi sebeplerden dolayı onun tefsirine ihtiyaç olmuştur ve olacaktır.

Tefsir, Kur'ân'ın doğru anlaşılması için yöntemler belirlenmesi yanında; Kur'ân'ın inişinden itibaren günümüze kadar Kur'ân üzere yapılmış çalışmaları ve Kur'ân'ı anlama-yorumlama birikimini bize aktaran bir ilim dalı olarak misyonunu sürdürmektedir.

Her Müslüman'ın Kur'ân'dan anlayabileceği pek çok şey vardır.

Yeter ki onu anlama niyet ve gayreti içerisinde olsun, yeter ki onu düşünerek okusun.

Özellikle günde kırk kere tekrarlanan Fatiha sûresi başta olmak üzere Kur'ân'ın sonunda yer alan kısa sûreleri okuyup anlama konusunda hiç kimsenin ileri süreceği geçerli bir mazereti olamaz.

Kelime kelime Kur'ân'ı anlamak ayrı şeydir, kısa sûre ve âyetlerin anlamını genel olarak anlamak ayrı şeydir.

Kur'ân'ı yorumlamak ayrı şeydir.

Bunlar birbirine karıştırılmamalıdır.

Dolayısıyla Kur'ân'dan bir şeyler anladığını düşünenler, ondan sonuçlar çıkarmaya kalkmamalıdır.

Tefsir, Tercüme ve Te'vîl Kavramları Sözlükte açıklama anlamına gelen tefsir, usulüne göre Kur'ân'ı anlama çabasıdır.

Geri dönme, bir şeyin arka planı, bir sözü varacağı yere götürme anlamlarına gelen te'vîl ise lafza muhtemel manalarından birini vermektir.

Tefsir yapan kimseye müfessir denir.

Yine tefsirle yakından ilgili bir kavram olan tercüme, bir sözün bir dilden bir başka dile aktarılma faaliyetidir. Kur'ân'ın derin manalarını tam olarak karşılayamayacağı için Kur'ân çevirileri için meâl denilmiştir.

Daha çok Hz. Peygamber ve ashabından gelen rivâyetlere dayanılarak yapılan tefsirlere rivâyet tefsiri; bunların yanında Arap dili, Arap şiiri ve müfessirin icthadlarıyla yapılan tefsire dirâyet tefsiri denir.

Hem Kur'ân'ın doğru çevirisi için ham de onun sağlıklı tefsiri için uzmanlaşmaya ihtiyaç vardır.

Tefsir faaliyetleri Hz. Peygamber'le (s.a.s.) ve Kur'ân-ı Kerîm'in vahyi ile birlikte başlamış oldu. O günden bugüne tefsiri beş merhalede ele alabiliriz.

Birinci Merhale: Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahabe dönemidir.

Bu dönemde Hz. Peygamber (s.a.s.) ihtiyaca göre açıklamalarda bulunur; ashab ondan bunu öğrenir, bazen de ondan aldıkları eğitimin sonucu az da olsa kendi düşüncelerine dayanarak tefsir yapıları.

İkinci Merhale: Ashabın terbiyesinde yetişmiş olan Tâbiîn dönemidir.

Bu dönemde tabiîn, ashabtan aldıkları bilgileri rivâyet ederlerdi.

Aynı şekilde birbirlerinden de rivâyette bulunurlardı.

Üçüncü Merhale: Etbau't tâbiîn dönemidir.

Bu dönemde Resûlullah'ın hadisleri tedvin edilmeye, yazılı olarak toplanmaya başlandı.

Hadisin konularından biri de "tefsir" idi.

Daha sonra "tefsir" "hadis" ten ayrıldı, başlı başına bir ilim dalı haline geldi.

Dördüncü Merhale: Bu merhalede bir adım daha ilerlendi.

Bu dönemin bazı tefsir yazarlarının kısaltma olsun diye senedleri eserlerine yazmayışları tefsire uydurma rivâyetlerin girmesine sebep oldu.

İşte tefsirde İsrâiliyyat ve uydurma tehlikesi bu dönemde arttı.

Beşinci Merhale: Son adımdır ve bu adım hepsinden geniştir.

Bu devre, Abbasiler devrinden başlayıp günümüze kadar devam etmektedir. Daha önceleri tefsir, seleften nakle dayanan rivâyet tefsirinden ibaret iken, atılan bu geniş adımla, devreye akli tefsir dediğimiz dirâyet tefsiri de girmiştir.

Kuran, Arapların dili Arapça ile ve onların konuşma üsluplarına uygun olarak indi.

Fakat sadece Arapçayı bilmeleriyle, Kur'ân'ın taşıdığı bütün sırları ve incelikleri bilmeleri mümkün değildi.

Bu yüzden anlayamadıkları hususlarda düşünmek, araştırmak ve Resûlullah'a müracaat etmekten başka çareleri yoktu.

Ayrıca ashab-ı kiram, Kur'ân'ı anlamada aynı derece ve seviyede değildiler.

İlk merhalelerde iki kaynak, tefsir için çok önemli olmuştur:

1- Kur'ân-ı Kerîm,

2- Hz. Muhammed'in hadisleri.

Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerini tefsir ederken yapılacak ilk iş, bazı âyetlerin, aynı konudaki diğer âyetlere bakılarak ve onların yardımıyla tefsir edilmesidir.

Kur'ân tefsirinde ilk iş olarak yine Kur'ân'a başvurmamızın nedeni Kur'ân'ın kendi kendini tefsir eden, yani açıklayan bir kitap oluşudur.

Kur'ân-ı Kerîm'in konuları ele alış tarzı, alıştığımız ve insanların kitaplarında gördüğümüz tarzlardan farklıdır.

Kur'ân, konularını kendine has bir bütünlük içinde ele almasına rağmen, insanların kitaplarında olduğu gibi, bir giriş-gelişme-sonuç tarzında hareket etmez; her bir konuyu tek başına bir bölümde ele alıp anlatmak yerine, bütün konuları enteresan bir şekilde iç içe geçirerek anlatır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, bir konunun bir kısmı bir sûrede yer alıyorsa, diğer sûrelerde konunun diğer kısımları yer almakta ve bunların tamamı bir araya getirildiğinde konu bütünüyle ortaya çıkmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de "Sana da bu Kur'ân'ı indirdik ki insanlara kendilerine indirilene açıklayasın.

Onlar da belki düşünürler." (Nahl: 44) buyurulmuştur.

Bu ve benzeri âyetler Hz. Peygamber'in bir görevinin de Kur'ân'ı açıklamak olduğunu göstermektedir.

Resûlullah'a (s.a.s) vahyedilen bazı âyetler ashab tarafından anlaşıldığı için hiçbir açıklamayı gerektirmezdi.

Böylesi durumlarda Hz. Peygamber (s.a.s.), âyetleri tebliğ etmekle, yani insanlara bildirmekle yetinirdi. Ancak bazen de bunun tersi olur, bazıları o âyetle ne kastedildiğini tam anlayamazdı.

İşte bu durumda onu açık- lamak gerekirdi.

O zaman da Hz. Peygamber (s.a.s.) onu ihtiyaç duyulduğu kadarıyla tefsir ederdi.

Allah Resûlü (s.a.s), Kur'ân'ın mesajını ilk önce hayata geçiren ve ashabına da bunu bizzat gösteren model bir insandı.

Bu yüzden diyebiliriz ki Hz. Peygamber (s.a.s.) bize kısmen sözlü; kısmen de fiilî olarak bütün bir Kur'ân tefsiri bırakmıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sahih olan hadislerindeki açıklamalarının, mutlaka dikkate alınması gereken bağlayıcı unsurlar olduğu kabul edilmiştir.

Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadislerine başvurmadan, Kur'ân'ın tamamını, Allah'ın maksadına uygun bir tarzda anlamının imkânsız olduğunda şüphe yoktur.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir âyeti tefsire yönelmesi, ya onu dinleyenler tarafından bir soru sorulması ile veya gerekli bir yerde karşısındakine âyette geçen şeyin ne olduğunu sorması, sonra da yine kendisinin bu sorunun cevabını vermesi yahut da hiç soru sormadan âyette açıklamayı gerektiren yeri açıklamasıyla olurdu.

Hz. Peygamber (s.a.s.), bazen genel bir ifadeyi sınırlamak sûretiyle, bazen kapalı bir ifadeyi açmak sûretiyle, bazen kayıtsız-şartsız bir ifadeyi kayda ve şarta bağlamak sûretiyle, bazen ilk bakışta çelişkili gibi görünen bir ifadeyi açıklığa kavuşturmak sûretiyle, zaman zaman uygulayıp göstererek zaman zaman bizzat sözle tefsir yapmıştır.

Kur'ân'ın tefsiri konusunda, üçüncü ve önemli bir kaynak da Sahabe tefsiridir.

Sahabe, Hz. Peygamber'le (s.a.s.) bir arada yaşamış, onun eğitim ve öğretiminde yer almış şahsiyetlerdir.

Onlar, Kur'ân'ın nazil olduğu ortamı çok iyi bilen ve âyetlerin nüzul sebeplerinden haberdar, hikmet ve manalarını anlamaya çok önem vermiş bir nesildir.

Bu yüzden onların yorumları, ilk iki kaynaktan sonra tefsirde önemli bir kaynak sayılmaktadır.

Onların tefsir konusunda söyledikleri, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) ya doğrudan ya da başkası vasıtasıyla duydukları hadisler, bir de şahit oldukları nüzul sebepleri idi.

Bunun dışında kalanlar da kendi görüş ve içtihatlarına dayanıyordu.

Sahabe devrinde tefsirin dördüncü kaynağı, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardır.

Kur'ân-ı Kerîm ile Tevrat ve İncil'in bazı konularda, özellikle peygamber kıssaları ve geçmiş milletlere ait haberlerde paralellik arz etmesi idi.

Kur'ân, bu konuların detaylarına inmez ve o olayları bütün yönleriyle anlatmaz; sadece ibret ve ders yüklü noktalarına temas etmekle yetinir.

Bazı sahabiler, bu tür kıssaların detaylarını, ehl-i kitaptan Müslüman olanlara sormuşlardır.

Bu merhalede; Kur'ân'ın tamamı tefsir edilmemiştir; ihtilaf azdır; detaylara girilmemiştir; anlaşılacak anlam kısa sözlerle ifade edilmiştir; âyetlerden fikhî hükümler çıkarma çok azdır ve tefsir, hadis-rivâyet şeklindedir.

Sahabe devrinin kapanmasıyla tefsirin ikinci merhalesi başlar.

Bu, ashab-ı kirama öğrencilik yapmış ve bilgilerinin çoğunu onlardan almış bulunan tâbiîn devridir.

Çeşitli bölgelere vazifeli olarak giden sahâbîler, buralarda ders halkalarını kurmaya ve etraflarına toplanan insanlara Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'den aldıkları bilgileri öğretmeye başladılar.

Sahâbîlerin bu ilmî faaliyetleri sonucunda şehirlerde çeşitli ekoller/medreseler meydana geldi.

Bu medreselerin öğretmenleri sahâbe, öğrencileri de tâbiîn idi.

Tâbiîn döneminde Kur'ân, baştan sona tefsir edilirken diğer taraftan ortaya konulan görüş ve iddiaların delillendirilmesi için bazı kelime ve ıstılahların açıklamasına geniş yer verilmiştir.

Bu devrede mezhep ihtilaflarının nüvesi teşekkül etmiştir.

Şiirle istişhâd metodu bu dönemin de özelliğidir.

Ehl-i kitaptan birçok kimse Müslüman olduğundan, bu devrede Hristiyanlık ve Yahudilikten bir hayli malumat tefsire girmiştir.

Bu dönemde de tefsir, henüz tedvin edilmiş değildi.

Resûlullah'tan veya ashab-ı kiramdan aynı konuda herhangi bir rivâyet bulunmadığı takdirde, tâbiîn'in tefsirini veya sözlerini alma konusunda âlimler görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Âlimlerin bir kısmı tâbiîn tefsirinin esas alınamayacağını söylerken birçoğu; tâbiîn'in açıklamalarının çoğunu ashaptan alınıp öğrenildiği için, tefsir konusundaki sözlerinin esas alınabileceğini söylemişlerdir.

Tefsirin etbau't-tâbiîn dönemine, tefsirin "tedvin dönemi" de denir.

Tedvin, "bir araya getirmek, toplamak ve cem etmek" anlamlarını ifade etmektedir.

Tefsir, yazıya geçirilinceye kadar sözlü nakil yoluyla aktarılmıştır.

Tâbiîne özlü olarak nakledilen bu bilgiler, 2. hicri asrın ikinci yarısında yavaş yavaş yazıya geçirilmiştir.

İlk üç merhalede hadis ilminin bir kolu halinde bulunan tefsir, kısa bir süre sonra müstakil bir ilim haline getirildi.

DİRAYET VE RİVAYET ÇEŞİTLERİNİN OKUTULMA AMAÇLARI

Tefsir Tarihi ve Usulü dersi dirayet ve rivayet ünitesinin okutulmasının en temel amacı Kur'ân tefsir çeşitlerinin artıları ve eksileriyle beraber tanınması, bu tefsirlerin mahiyetine yönelik genel hatlarıyla bilgi sahibi olunmasını sağlamaktır. Bu amaçları biraz daha detaylandırarak olursak;

- Rivayet tefsirinin ne olduğu, hangi yöntemleri kullandığı, zaafının neler olduğu, tefsir tarihi içerisinde kaleme alınan meşhur rivayet tefsirlerinin içerik yöntem ve konum olarak neye denk düştüğü genel itibarıyla ele alınır.
- Rivayet tefsirinde ilk olarak Kur'ân'ın Kur'ân, hadis, sahabe ve tâbiünden gelen kavillerle tefsirine öncelik verildiği bunların bulunmadığı durumlarda Arap dili ve belagati, Arap şiiri ve ehl-i kitaptan gelen nakillerle ayetin açıklanmaya çalışıldığı anlatılır. Rivayet tefsirindeki kaynaklardan her birinin ayın derecede sıhhatli olmadığı, bilhassa ehl-i kitaptan gelen bilgilerin değerlendirilmesinde dikkatli olunması gerektiği bilgisi verilir.
- Rivayet tefsirinin zaafı başlığı altında uydurma rivayetlerin bulunmasından bahsedilir. Mezhep taassubiyetinden, âlim geçinen bazı şahısların idarecilere yakın olarak makam ve mevki elde etmek amacıyla haber uydurmuşlardır. Surelerin faziletleriyle ilgili rivayet tefsirlerinde bol miktarda uydurma habere rastlamak mümkündür. Ayrıca İslâm'ı maddî güçle, harplerle yıkamayacaklarını anlayan ehl-i kitâb uydurma rivayetlerle ümmetin dine bakış açısını sarsmaya yönelik birçok rivayet uydurmuştur.
- Rivayet tefsiri açısından belki en talihsiz uygulama nakillerin senetlerinin hazfedilmesidir. Sahabe ve tabiün kendilerine ulaşan nakilleri mutlaka araştırır sahih ise kabul ederlerdi. Bir bilginin o dönemde sahih kabul edilmesindeki en önemli ölçüt bilginin kimden sadır olduysa kendisine varan bir senet zinciriyle rivayet edilmesiyle sağlanmaktaydı. Tabiünden sonraki dönemlerde doğru yanlış kıstasına tabi tutulmadan, senetler ortadan kaldırılarak, rivayetler tahkik edilmeden nakledilmeye başlandı. Bu açıdan ünite de rivayetlerin birçoğunun cerh ve tadile tabi tutulmadan herhangi bir eleştiriyi de içermeyen tefsir birikimine dâhil edilmesi konuları işlenir. Böylece her rivayetin, olduğu gibi kabul edilmemesi, akademik mantıkla vaktaya yaklaşarak sahih sakim ayrımı yapılması bilinci aşılanır.
- Sonrasında rivayet tefsir tarihinin en kıdemli çalışması Taberi'nin Câmîu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'ân adlı eserinden başlamak üzere belli başlı bazı tefsirlere yer verilerek ilk döneme ait tefsir kültür birikiminin oluşması amaçlanır.
- Dirayet tefsirinin tanımı ile ünite devam ettirilerek bu tefsir çeşidine yönelik eleştiriler ayet, hadis ve sahabe sözlerinden nakillerle detaylandırılır. Hemen akabinde aslında bu eleştirilerin nasıl anlaşılması gerektiğine dair itirazlara yer verilerek ikisi arasında hemen karşılaştırma yapma imkânı sağlanır hem de bu tefsir çeşidine yönelik olması gereken bakış açısı tayin edilir. Rivayet tefsirinde; ayetlerin ayetlerle tefsiri, Hz. Peygamber'in sünnetiyle tefsiri, sahabe ve tabiün kavilleriyle tefsiri çeşitlerinin bulunduğu gibi, dirayet tefsirinde de; edebî, ictimâî, ilmî, mezhebî, tasavvufî tefsirler, konulu tefsirler, ahkâm tefsirleri gibi çeşitleri bulunduğu bilgisi aktarılır.
- Hz. Peygamber hayatta iken Müslümanlar Kur'ân'ın anlaşılması hususunda sıkıntı çekmiyorlar ayetlerle ilgili açıklanması gereken hususları Allah Resulü'ne sorup öğreniyorlardı. İlerleyen zamanlarda İslâm nüfus ve coğrafyasının genişlemesi ile yeni hâdiselerin ortaya çıkması, felsefî fikirlerin İslâm dünyasında yayılması, mezheplerin kendi yaklaşımlarını ispat için Kur'ân'ı referans gösterme eğilimleri, Müslümanların ilk dönemdeki bilgi ve kültürden gittikçe uzaklaşmaları, yeniden ele alınması gereken ayetlerin tefsirini zorunlu kılmış ve böylece dirayet tefsir çeşidi kendini göstermiştir.
- Dirayet tefsirinin zan olduğunu ve zannın da kesin bilgi ifade etmediğini ileri sürenler olmuştur. Kur'ân, hadis ve sahabe sözlerinden tefsirin bu çeşidinin caiz olmadığına dair birçok görüş ileri sürülmüştür. Bu tefsir çeşidinin savunucuları Kur'ân'da akli kullanmayı teşvik eden birçok ayet in bulunduğunu, herhangi bir açıklamanın yapılmadığı durumlarda ise ümmetin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak için zan ile amel edilebileceğini, şayet dirayet tefsiri caiz olmasaydı sahabenin önde gelenlerinin Kur'ân'ı tefsir etmeyeceklerinin gayet açık olduğu fikriyle olumsuz görüş bildirenlere karşı çıkmışlardır.
- Rivayet çeşidinde olduğu gibi dirayet tefsirinin de şöhret bulmuş Râzi'nin Mefâtihu'l-Gayb gibi eserlerine dair genel bilgiler verilerek bu tefsir çeşidinin de tanınması amaçlanır. İçerik olarak kesitler

sunularak rivayet ağırlıklı tefsirlerden farklı yönleri gösterilmeye çalışılır.

DİRAYET VE RİVAYET ÇEŞİTLERİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Tefsir Arap dili ve belagati ile ilgili bütün bilgilerin kullanılıp, Kur'ân'ın nazil olduğu toplumun, muhatapların durumları, bazı ayetlerin nüzulüne vesile olan olaylar hatta kıyamete kadarki tüm insanlık gerçeğinin ihtiyaçları dikkate alınarak Allah'ın muradının, kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarılmasıdır. Rivayet Tefsiri Ana hatlarıyla iki tefsir çeşidinden birincisi olan rivayet tefsiri en kısa tanımıyla Kur'ân'a, sünnete ve sahih rivayetlere dayanan tefsir demektir. Rivayet tefsiri selefin önde gelen âlimlerine göre en güzel ve isabetli tefsir türüdür. Rivayet tefsirinde esas olan, nakil yoluyla elde edilmiş olan bilginin tefsir malzemesi olarak kullanılmasıdır. Me'sûr ve menkûl tefsir olarak da isimlendirilir. Dirayet Tefsiri Müfessirin yalnızca rivayetlere bağlı kalmayıp dil, edebiyat ve çeşitli ilimler yanında kendi bilgi birikimi ve reyine dayanarak yaptığı tefsir" anlamına gelmektedir. Dirayet tefsirine, "Rey (görüş/içtihat) tefsiri" veya "makûl tefsir" ismi de verilmektedir. Müfessirlere göre Dirayet tefsiri makbul olup olmaması itibarıyla de iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan biri mezmûm/merdûd (kınanmış) tefsirlerdir. Diğer de memdûh/mahmûd (övülmüş) tefsirlerdir. Mezmûm/merdûd (kınanmış) tefsirler; sağlam delillerden hareket etmeyen, bütünüyle ya da büyük ölçüde delilsiz şahsî görüşlere dayanan tefsirler olarak tanımlanmaktadır. Memdûh/mahmûd (övülmüş) tefsirler ise sarîh akıl ve sağlam veriler ışığında içtihadı dayalı olarak yapılan tefsirleri ifade etmektedir. İsrâiliyât Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer dinlerden İslâm kültürüne özellikle Kur'ân tefsirine girmiş olan gayr-ı İslâmî bilgileri ifade eder.

DİRAYET VE RİVAYET TEFSİRLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Her ne kadar metotları farklı gözükse de her iki tefsir çeşidinin de temel amacı Kur'ân'ın ayetlerinde yer alan temel amaçları açığa çıkarmaktır. Üstelik her iki tefsir çeşidinin de birbiriyle kesişen yönleri bulunduğunu söylemek mümkündür. Rivayet tefsir çeşidinde müellifler kendinden önceki birikime dayansalar da bunları kategorize etme, yorumlama biçimlerinde dirayetlerini ortaya koymak zorundadır. Zira rivayet tefsirinin en muteber metodu olan Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinde dahi doğrudan şu ayet şu ayeti tefsir eder şeklinde bir bilgi yoktur. Bu noktada müfessirin devreye girip ayetler arasında kendi dirayetini ortaya koyup çıkarımında bulunması gerekir. Dirayet tefsiri müellifleri de hiç bir zaman için kendilerini rivayet disiplini ve geleneğinden bağımsız görme yetkisine sahip olmadığının bilincindedir. Bir ayetin yorumunda önce herhangi bir ayet in, sünnetin, sahabe kavlinin delil olup olmadığına bakarlar. Delilsiz bir şekilde tamamen kendi bakış açılarına göre görüş bildirmenin bir ilim adamı kimliğine aykırı olacağına bilincindedirler. Tefsirini bu ilke doğrultusunda şekillendirmeyen kişiler eleştiri oklarını üzerine çekmişlerdir. Buna göre yeterli ilme sahip olmadan, önyargıyla yapılan tefsirler, mahiyetini Allah'tan başkasının bilmeyeceği konularda yapılan tefsirler, batıl mezhepleri hak gösterme davasında olan tefsirler, sahih rivayetlerin bir tarafa bırakılarak sadece kişisel beğenilerle şekillenen tefsirler, ilk muhatapların dilini hesaba katmadan mevcut Arapça birikimi ile yapılan tefsirler muteber sayılmamıştır. İçerik olarak farklı gözüken yönleri olmasına rağmen her iki tefsir metodunun birbiriyle sıkı ilişkilere sahip olduğunu pekâlâ söylemek mümkündür.

Her tefsir, yazarının ve yazıldığı asrın bir aynası olup müfessirin bilgi seviyesini ve düşünce dünyasını gösterdiği o devirdeki tartışmaları, kültürel hareketleri yansıtır. Tefsir yönelişleri içinde yer alan dilbilimsel ve semantik yöneliş, ilgili âyetin nüzûl döneminde kastedtiği anlamı tespit etmeye çalışmaktadır. Bir bakıma kök manayı bulma ve keşfetme ameliyesidir.

Bu sebeple tefsir öncelikle, dilbilimin çerçevesine konulabilecek yöntem ve bilgileri kullanır. Bir âyetin zahirî anlamına, âyette kullanılan kelimelerin anlamlarını bilmek ve âyetin cümle yapısını ‘sarf -nahiv-belâgat’ gibi klâsik dil bilimlerinin kuralları çerçevesinde doğru bir şekilde çözümlenmeye ulaşırız. Anlambilim bir dilbilim dalı olarak değerlendirilir ve “dillere özgü anlamların tasvir edilmesi” biçiminde tanımlanır. Ancak anlambilim anlamın incelenmesi; kelimelerin anlamının incelenmesi; cümlelerin anlamının incelenmesi olarak üç farklı biçimde dilbilimci ve anlambilimciler tarafından ele alınmaktadır.

Bir diğer tanımlamaya göre anlambilim; dilin anlam yönünü inceleyen bir dilbilim disiplini, yani anlamın bilimidir, anlamı çeşitli boyutlarıyla tahlil eden çağdaş bir bilimdir. Buna göre semantik bir dilde anlam çalışmasıdır. Anlam çalışmasının yanı sıra gramer çalışmasını da kapsamaktadır.

Semantik çağdaş dilbilimin bir dalı olup dilbilimsel anlamı araştırmaktan ibarettir. Bir dil sistemi içerisindeki kelimelerin açıklanması ve yorumlanmasıdır. Böylece yapılan her tanımda ortak olan ‘anlam’ kavramı, günümüzdeki semantik çalışmaları temellendirmektedir. Semantik bir dil manzumesi içerisinde kullanılan kelimelerin anlamlarını keşfetme ve ortaya koyma çabası olarak tanımlanmaktadır.

Bu manada semantiğin delâlet alanına bir dildeki anlamla ilgili her şey girmektedir. Semantik mana ile ilgilenen bir bilim olmasından dolayı manası olan her şey semantiğin konusudur. İşte kelimenin bu yepyeni anlam alanı Kur’ân öncesi cahiliye döneminde bilinmemekte ve kullanılmamaktaydı. Yani ‘küfür-kâfir’ kelimesine bu özel ve izafî anlamı Kur’ân-ı Kerîm’in kavramsal sistemi kazandırmıştır.

Bu yepyeni manayı tespit etmek ve özel semantik alanı ortaya çıkarmak, Kur’ân Semantiği etkinliğinden ibarettir. Bilimsel tefsir yönelişi ise daha çok asrımızdaki bilimsel gelişmeler çerçevesinde ekolleşip, gelişmesini sürdüren bir tefsir akımıdır.

Tefsirin her alanında olduğu gibi, bilimsel tefsirde de tutarlı veya tutarsız, ifrat ve tefrite kayan örneklerle rastlamak mümkündür. İşte bilimsel tefsir, asrımızdaki bilimsel gelişmeler çerçevesinde ekolleşip, gelişmesini sürdüren bir tefsir akımıdır. Tefsirin her alanında olduğu gibi, bilimsel tefsirde de tutarlı veya tutarsız, ifrat ve tefrite kayan örneklerle rastlamak mümkündür. Bilimsel tefsire karşı olanların ileri sürdükleri gerekçelerinin ve bilimsel tefsir yapanlara yönelttikleri eleştirilerin tamamının, bilimsel tefsirde ölçü tanımayanlara ve aşırı gidenlere yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Kur’ân âyetlerinin rey (dirâyet) yani, âyetler üzerinde fikir yürüterek tefsir edilmesi hakkında birtakım itirazlar vaki olduğu gibi, bu tefsirin bir alanı olan bilimsel tefsir hakkında da itirazlar söz konusu olmuş, bu konuda âlimler ikiye ayrılarak bir grup Kur’ân âyetlerinin bilimsel gerçekler ışığında açıklanmasına ve Kur’ân âyetlerinden bilimsel keşiflere işâretler çıkarılmasına sıcak bakarken ikinci grup ise bu yönelişi kabul etmeyerek birtakım gerekçelerle böyle bir tefsir akımını uygun görmemişlerdir. Geçmişte eş-Şâtîbî (ö.790/1388), asrımızda ise ez-Zehebî ve Emin el-Hûlî bilimsel tefsire karşı olanların başında yer alırlar. Bilimsel tefsir etrafındaki tartışma, önceleri “Kur’ân’da bütün ilimler var mıdır? Yoksa Kur’ân sadece bir hidayet kitabı mıdır?” şeklinde ele alınmışken zamanımızda ise âyetlerin bilim ışığında ele alınması ve bilimsel gerçeklerle bağdaştırılmasının doğru olup olmadığı tartışmasına dönüşmüştür. Bu tefsir akımı sayesinde Kur’ân’la müsbet ilimler arasında aykırılık olmadığı isbat edilebilir.

Bazı rivayet tefsirlerinde yer alan bilimsel gerçeklerle bağdaşmayan meseleler, bilimsel tefsir öncülüğünde tashih edilerek Kur’ân’ın bilimsel gerçeklerle tam bir uyum içinde olduğu gösterilebilir. Fıkhî tefsir yönelişi ise amelî yani ibadet ve muamelâtla ilgili âyetleri açıklayarak onlardan hükümler çıkarmaya çalışır. Mezhebî tefsir yönelişi, âyetleri itikadî mezheplerin esasları çerçevesinde yorumlama çabasının bir ürünüdür.

İslâm geleneğinde ilk asırlardan beri çeşitli din anlayışları, yorumları ve tatbikatları olagelmiştir. Dinî yorumlardaki bu farklılaşmalar, mezhepleri doğurmuştur. Her mezhep mensubu, genelde Kur’ân’ı, kendi imam-larının yorumlayış biçimine sadık kalarak te’vil etmeye çalışmıştır. Mezhepler, daha çok kelâmî (itikadî) ve fikhî sahada ortaya çıkmışlardır. Kur’ân’ı tefsir eden ve yorumlayan her âlimin, tefsirinde mezhebî çizgisini bir şekilde aksettirdiğini sezinlemek mümkündür.

Ancak bunlardan bir kısmı, mezhebî çizgisini fazla ön plana çıkarmazken bir kısmı mezhebî görüşlerine Kur'ân âyetlerine getirdikleri yorumlarda daha çok yer vermiş ve böylelikle de zaman zaman te'vil ve tefsir sınırlarını zorlamışlardır. İsmailiyye, Bâbiyye ve Bahâiyye, Kur'ân âyetlerine getirmiş oldukları yorumlar ve diğer aşırı tevilleri sebebiyle İslâm çerçevesinin dışına çıkmış akımlar olarak değerlendirilmektedir.

İşârî tefsirde de âyetlerin zahirî manalarını kabul etmekle birlikte, daha çok ilham yoluyla kalbe doğan ve Kur'ân'ın genel ilkeleriyle uyumlu olan talî manalar söz konusudur. Kelime anlamı olarak işaret " bir nesneyi gösterme; bir anlamı üstü kapalı bir şekilde ifade etme, dolaylı ve kinayeli bir söz anlatma, dilin yardımcılığı olmadan bir başkasına haber vermek" anlamına gelmektedir. Tasavvuf istilâhında ise maksadı, söz aracılığı olmadan başkasına bildirme; ibareyle anlatılmayan, yalnızca ilham, keşf gibi yollarla elde edilmiş bilgi ve sezgi sayesinde anlaşılabilir kadar gizli olan mana şeklinde tanımlanmıştır.

Kur'ân âyetlerinin bir kısmını veya tamamının yorumlandığı tefsirler de işârî (remzî) tefsir adını almıştır. Söz konusu gizli anlamları kavramanın yolu olarak görüldüğü için tasavvufa, işaret ilmi denmiştir. Temel kaynakları incelediğimizde, tasavvufî tefsirin genelde ihtiyatla karşılandığını görürüz. Buna rağmen bazı müfessirler, Kur'ân âyetlerine getirilmeye çalışılan batınî manayı veya işârî tefsiri tümünden reddetmemişler, birtakım şartlar yerine getirildiği takdirde bu tür tefsirlerin de geçerli olabileceğini savunmuşlardır.

Bu şartlar kısaca şunlardır: a- Batınî mananın zahiri manaya aykırı olmaması, b- Başka şer'î bir nasda, bu mananın doğruluğuna dair bir şahit bulunması, c- Bu anlama şer'î ve aklî bir muarızın bulunmaması, d- Batınî mananın tek anlam olduğunun ileri sürülmemesi. Konulu tefsir ise bir konu hakkındaki bütün âyetleri göz önünde bulundurarak belli prensipler çerçevesinde yorumlama çabasıdır. Günümüz insanı, Kur'ân'da yer alan herhangi bir konuda hakkında bilgi sahibi olmak isterken Kur'ân'ın, bu konuya nasıl baktığını öğrenmeyi arzulamaktadır ancak Kur'ân'ı baştan sona âyet âyet ele alan ve yorumlayan tefsirlerin böyle bir ihtiyaca cevap vermekten uzak olduğu müşahede edilmektedir. Bundan dolayı günümüzde Kur'ân'ı konu konu ele alıp çeşitli boyutlarıyla açıklamak ve yorumlamak bir ihtiyaç haline gelmiştir. Konulu tefsirin doğuşunu kesin çizgilerle belirlemek mümkün değildir. Çünkü bu konuda gelen görüşler farklılık arz etmektedir.

Bu görüşlerden sadece birini zikredeceğiz. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) zaman zaman Kur'ân âyetleri tefsiri bağlamında sorular yöneltilmiş o da bunlara diğer Kur'ân âyetleriyle cevap vermiştir. Diğer bir ifade ile Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etme metodunu en güzel şekilde uygulamıştır. Bu gibi yorumların konulu tefsirin ilk çekirdeğini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Zira Hz. Peygamber, bu durumlarda problem teşkil eden hususları, anlaşılmasını kolaylaştırmak ve bütüncül anlamı ortaya çıkarmak amacıyla Kur'ân'ı nasslardan da yararlanmak suretiyle tefsir etmiştir.

Mesela "İnanıp da imanlarına herhangi bir zulmü karıştırmayanlar varya, işte güven onlarıdır ve onlar doğru yolu bulanlardır." âyeti nazil olduğu zaman sahabe bu âyetin anlamı konusunda sıkıntıya düşerek Hz. Peygamber'e müracaat etmiş ve ona "Ey Allah'ın Resülü hangimiz kendine zulmetmez ki?" demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Âyette geçen zulüm kelimesi sizin anladığınız manada değildir. Lokman'ın '...Doğrusu şirk büyük bir zulümdür.' dediğini duymadınız mı? Şunu iyi bilin ki sözünü ettiğiniz âyetteki zulümden maksat şirktir." demiştir. "Tefsir Tarihi" sürecinde geliştirilerek Kur'ân'a uygulanan klâsik tefsir metodları, Kur'ân ve dinin anlaşılması konusunda Müslümanların tarihî süreçte geliştirdikleri zengin birikimi yansıtarak İslâm'ın tarihî tecrübesinin bir kesitini teşkil etmesi yönüyle önemlidir.

Bu ünite de klasik ve modern tefsir yönelişlerinden; Dilbilimsel ve Semantik, Bilimsel, Fıkhî, Mezhebî, Tasavvufî (İşârî) ve Konulu tefsir çeşitlerini ele alacağız.

Bilimsel tefsir, müstakil bir tefsir ekolü haline gelinceye kadar, dirâyet tefsirleri içinde yer almış ve gelişmesini devam ettirmiştir.

Emeviler zamanında belirginleşen bu tefsir akımı, Abbâsiler döneminde Aristo felsefesi ve Batlamyus astronomisinin Yunancadan tercüme yoluyla İslâm dünyasına nakledilmesiyle canlılık kazanmıştır. Halife Me'mûn'un 832 yılında bütün kadim kültürleri bünyesinde toplamak amacıyla kurduğu Beytu'l-Hikme, bu nevi faaliyetlerin hızlanmasında, dolayısıyla bilimsel tefsir hareketinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Tercüme yoluyla intikal eden bilgiler içinde birtakım kıssalar, İsrâilî bilgiler olabildiği gibi, tabii ilimlerle ilgili bilgiler de vardı.

Başka halifeler de bu nevi tefsir hareketini desteklemişlerdir.

Bu tefsir çeşidinin derli toplu bir şekilde ele alınışının, İmam Gazzalî ile başladığı, tefsire ilk tatbikini yapanın da, Razî olduğu söylenebilir.

Bilimsel tefsirin müstakil bir tefsir ekolü halini alması ise ancak son asırlarda, mümkün olmuştur. Bilimsel tefsirin doğuşunda ilk âmil, Kurân'da tabii ilimlerle ilgili konulara değinilmesidir.

Dolayısıyla tefsirlerde bu konulara yer verilerek bu varlıklar ve kevnî hadiseler hakkında çeşitli açıklamalar yapılmış, böylece bilimsel tefsirin ilk adımları atılmıştır.

Fıkhî Tefsîr veya Ahkâm Tefsîri, amelî yani ibadet ve muamelât ile ilgili âyetleri açıklayan ve

onlardan hükümler çıkarmaya çalışan bir tefsîr türüdür.

Bu tür tefsîrin gayesi, İslâm'ın ilk temel kaynağı olan Kur'ân'ın içerdiği amelî hükümleri, kural ve prensipleri ortaya çıkarıp açıklayarak insanlara dünya ve ahiret saadetini temin etmektir.

Bazı bilginler, ahkâm âyetlerinin ihtiva ettiği hükümlere ve aynı zamanda fakihlerin söz konusu âyetlerden çıkarmış oldukları farklı sonuçlara, ancak bu tefsîr sayesinde işaret edebilmişlerdir.

Kur'ân âyetlerinin genel olarak üç yönü vardır: İtikât, amel (muamelât ile ibadet) ve ahlak.

İbadet ve muamelât konularını inceleyen âyetler, kişinin namaz, oruç, hac gibi Allah'a karşı vazifeleriyle (amel), kişinin başkalarıyla ve toplumla olan ilişkilerini (muamelât) düzenler.

Bu gruba giren âyetlerde, hemen hemen bütün hukuk dallarına ait ilişkilere temas edilmiş, özellikle aile hukuku, miras hukuku, borçlar hukuku, ceza hukuku, devletler hukuku ve malî hukuk ilişkileri üzerinde durulmuştur.

Ayrıca iktisâdî hayatın düzenlenmesiyle ilgili önemli ilkelere de yer verilmiştir. İtikât ve ahlakla ilgili âyetlerin incelenmesinden felsefî, kelâmî ve tasavvufî tefsîrler doğduğu gibi; ibadet ve muamelâta dair âyetlerin incelenmesinden ise, ahkâm veya fikhî tefsîrler doğmuştur.

Kısaca belirtmek gerekirse, Kur'ân'ın amel ile ilgili âyetlerinin incelenmesinden İslâm'da fıkıh ilmi doğmuş, onun sırf bu cephesini ele alan fikhî tefsîr hareketi, farklı bölgelerde, "Ahkâmü'l-Kur'ân", "Fıkhu'l-Kur'ân" veya "Tefsîru Âyâti'l-Kur'ân" gibi çeşitli isimler altında ortaya çıkmıştır.

Bilindiği gibi bunlar, isimleri farklı da olsa, Kur'ân âyetlerinin fikhî yönden yapılmış tefsîrleridir.

Günümüz insanı, Kur'ân'da yer alan herhangi bir konuda hakkında bilgi sahibi olmak isterken Kur'ân'ın, bu konuya nasıl baktığını öğrenmeyi arzulamaktadır ancak Kur'ân'ı baştan sona âyet âyet ele alan ve yorumlayan tefsîrlerin böyle bir ihtiyaca cevap vermekten uzak olduğu müşahede edilmektedir.

Bundan dolayı günümüzde Kur'ân'ı konu konu ele alıp çeşitli boyutlarıyla açıklamak ve yorumlamak bir ihtiyaç haline gelmiştir.